

VÁRHEGYI GYÖRGY SZOCIOLÓGUS PEDAGÓGIAI ÖRÖKSÉGE

BAK ZSÓFIA
CSONGOR ANNA
KERESZTY ZSUZSA
SÖVÉNYHÁZY CSILLA
VÁRHEGYI ÉVA
VÁRHEGYI GÁBOR

2022

Tartalom

Előszó.....	3
1. Várhegyi György élete (Eger, 1922 – Budapest, 1998).....	4
Családi háttér, gyermekkor.....	4
A „vészorszak”.....	8
A háború utáni évek: a politikusi pálya.....	9
1956 után: váltás a tanári pályára.....	11
Enyhülés a politikában, lehetőségek a szociológiai munkára.....	13
Oktatáspolitikai, iskolaalapítás.....	15
A Várhegyi György-díjak.....	20
2. A '45-ösök tisztessége – szavak, tettek, életmű (Trencsényi László).....	23
3. A Lauder iskoláról (Sövényházy Csilla).....	32
Kezdeti események, alapelvek.....	33
Vallásos? Világi?.....	35
Curriculum, működés.....	37
Levélváltás Teller Edével.....	41
Székely Gábor a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola megalapításáról.....	46
4. Az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete (Bak Zsófia).....	47
5. Visszaemlékezések.....	52
Találkozáspontok (Horn György).....	52
„... miben is, hogy valamiben?” (Horn Gábor).....	54
Várhegyi György emlékére (Szeszler Anna).....	55
És lett egy zsidó iskola a Lendvay utcában! (Deák Gábor).....	58
Gyuriról, szubjektíven (Sövényházy Csilla).....	60
6. Várhegyi György műveinek bibliográfiája.....	65

Előszó

100 éve született Várhegyi György tanár, nevelésszociológus, oktatáskutató. Ebben az emlékkönyvben fordulatos életének fontosabb mozzanatairól, az utókor számára tanulságos, sok tekintetben ma is aktuális munkáiról, maradandó alkotásairól igyekszünk képet adni. Nem felejtettük ki aktív életének első, 1945-1956 közötti, politikusi korszakát sem, mert bár számos akkori cselekedetét (leginkább az egyházi iskolák államosításában való részvételt) mélyen megbánta, éppen e megbánás sarkallta arra, hogy a későbbiekben úttörő szerepet játsszon az iskolarendszer megújításában. A hatvanas-hetvenes években tanárként és nevelésszociológusként a pedagógiai szemlélet megváltoztatásáért: az esélyegyenlőséget megteremtő, gyermekközpontú, a hátrányos helyzetű tanulókat differenciáltan támogató iskolákért, valamint a pedagógusok helyzetének jobbításáért dolgozott. Olyan elhivatott alkotótársakkal kutatott és publikált együtt, mint Gazsó Ferenc, Hanák Katalin, Pataki Ferenc vagy Tánczos Gábor; az irányítása alatt folyó pedagógiai kísérletekben pedig neves oktatáskutatók mellett számos tanító és tanár vett részt.

A nyolcvanas évek végétől, amikor az iskolarendszer intézményi megújítására is mód nyílt, nem csak a számára személyesen is fontos világi zsidó iskola megalapításáért küzdött, hanem az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének (AME) létrehozásával a többi alapítványi iskola működési feltételeinek javításában is fontos szerepet játszott. Az egyesület elnökeként érezte végre úgy, hogy az oktatás jobbításáért folytatott, több évtizedes munkálkodása kézzel fogható eredményekben is megtestesült: a 90-es években többé-kevésbé autonómmá vált vagy erre törekvő tanárok létrehoztak egy új, gyermekközpontú pedagógiai kultúrát.

A kötet hat fejezetre tagolódik. Az első Várhegyi György életének fontosabb állomásait mutatja be. A második fejezetben Trencsényi László neveléstudós tekinti át politikusi és szakmai pályáját, felidézve a maradandó gondolatait, kutatási eredményeit. A harmadik és negyedik fejezet az oktatási intézményrendszer jobbításáért végzett munkáját idézi fel a Lauder Javne Községi Zsidó Iskola filozófiájának és létrehozásának küzdelmei, valamint az alapítványi iskolákért az AME-ban folytatott tevékenysége bemutatásával. Az ötödik fejezetben néhány egykori kollégája emlékezik meg róla. A hatodik fejezetben publikációinak jegyzékét adjuk közre – azzal a szándékkal, hogy a mai kor pedagógusai, nevelésszociológusai és oktatáskutatói követendő példát találjanak bennük.

Budapest, 2022. december 18.

A szerkesztők

1.

Várhegyi György élete (Eger, 1922 – Budapest, 1998)

Családi háttér, gyermekkor

Webermann György néven született 1922. december 18-án Egerben, ahol felmenői már két generáció óta éltek. Nagypja, Webermann Bernát a Hunyadi utca 4. szám alatt építtetett egy házat, ahol Gyuri a gyermekkorát töltötte. Az épület máig fennmaradt, a Gárdonyi színház mögött található meg. Nagyszülők, szülők és gyerekek együtt éltek a házban, melyhez egy magtár, egy raktár és egy istálló is tartozott. Nagypja terménykereskedő volt, majd a fia, Webermann Arnold (1882. Eger – 1944. Auschwitz-Birkenau) átvette az üzletet, és feleségével ketten vitték tovább. Idős kora ellenére kétszer is behívták munkaszolgálatra, majd 1944-ben a többi egri zsidóval Auschwitzba deportálták és megölték. Gyuri édesanyja, Webermann Arnoldné (sz. Kohn Gizella, 1890. Bonyhád – 1944. Auschwitz-Birkenau) Bonyhádról származott egy jómódú, ortodox zsidó családból, felmenői étolajgyárat üzemeltettek. A család számára a zsidóság főként közösségi hovatartozást jelentett, a zsidó ünnepeket gyakran a kiterjedt rokonsággal együtt töltötték.

Gyuri szülőháza Egerben (2019)

A Webermann házaspárnak négy gyermeke született, közülük Gyuri volt a legfiatalabb. Legidősebb bátyjának, Ferencnek (1913. Eger – 1968. Budapest) a gabonakereskedelem továbbvitelét szánták a szülei, ezért hat év általános iskolai végzettség után apjától tanult tovább a

vállalkozásról. 1939-ben besorozták katonának, de hamarosan átkerült a munkaszolgálatosok fegyvertelen alakulatába.

Egy 1941-ben született rendelet előírta, hogy a zsidónak tekintendő hadköteles személyek e kötelezettségüknek fegyvertelenül, kisegítő szolgálat teljesítésével tesznek eleget. A rendelethez 1941. augusztus 19-én, amikor Magyarország már hadban állt a Szovjetunióval, a honvédelmi miniszter végrehajtási utasítást adott ki. Ettől kezdve minden katonaköteles korú zsidónak „kisegítő munkaszolgálat”-ot kellett teljesítenie, a sorállományúakhoz hasonlóan két éven át, de külön alakulatokban.

Gyuri édesanyja (a kép jobboldalán) és Sanyi bátyja (középen) 1922 körül

Feri 1943-ban eltűnt, mindenki halottnak hitte, a Jad Vasem adattárában a holokauszt áldozataként említik a nevét. Ám valójában megszökött a munkaszolgálatból és orosz hadifogságba került. 1950-ben tért csak haza, amikor a vállalkozás és a vagyon eltűnt, az üzleteket államosították, a házban idegenek éltek. Kereskedelmi alkalmazottként kezdett el dolgozni, esti tagozaton tanult, hogy bepótolja a kimaradt tanulmányait. Megházasodott, de gyermeke nem született.

Gyuri középső bátyja, Sándor (1916 Eger – 1937 Madrid közelében) a Brnói Egyetemen tanult vegyészmérnöknek, mert a „numerus clausus” miatt nem járhatott magyar egyetemre. 1936-ban önkéntesként, a Nemzetközi Brigád katonájaként beállt harcolni a spanyol polgárháborúba Franco fasiszta hadserege ellen. Láng Sándor álnéven levelezett a családdal. 1937-ben huescai harcokban elesett, Madrid közelében.

Legkisebb bátyja, Miklós (1919 Eger – 1943 munkaszolgálat) a középiskolában Gyurival együtt versenyszerűen úszott 1940-ig, amíg a zsidóknak meg nem tiltották, hogy együtt versenyezzenek másokkal. 1940 után edzőjük mégis el akarta indítani a két Webermann testvért egy versenyen,

ezért – az egri Várhegy alapján – a magyaros hangzású „Várhegyi” álnéven nevezte be őket. A részvételüket végül így sem engedélyezték, de a Várhegyi nevet később Gyuri és egyetlen életben maradt testvére, Ferenc, hivatalosan is felvették. Miklós 1943-ban vakbélgyulladást kapott a munkaszolgálatban, és mire sikerült őt a kórházba juttatni, már nem lehetett megmenteni.

Testvérei, Miklós, Sándor és Ferenc 1924-ben

*Műkedvelő színelőadás 1927-ben. Balról jobbra:
Gyuri édesanyja (férfiruhában), Gyuri és bátyja, Misi (lányruhában).*

Gyermekkorában Gyuri számára is meghatározó élmény jelentett az úszás. Középiskolás korában, 1937-ben a kerületi ifjúsági bajnokságon 100 méteres mellúszásban még bajnoki helyezéssel is eljutott. Miután 1941-ben leérettségizett, a numerus clausus miatt nem tanulhatott tovább. Egerben még szakmunkásnak sem vették fel sehova, minthogy minden vállalatnál meg volt

szabva a zsidók maximális aránya a szakképzett és szellemi foglalkozású alkalmazottak között. Budapestre utazott, mert megtudta, hogy egy Fehérvári úti gyárban származástól függetlenül vesznek fel munkásokat. Ám hiába járta végig az ottani gyárakat, sehol nem kaphatott munkát. Mivel otthon a család üzleteit már kisajátították, végül motorkerékpárral édességeket szállított nagykereskedőktől a kisebb üzletekbe Egerben és környékén.

Uszodában 1934 körül (balról Gyuri kb. 12 évesen)

1940-ben osztálytársaival (Gyuri a baloldalon áll)

A „vészorszak”

1943-ban őt is berendelték munkaszolgálatra. Társaival kezdetben aknatelepítésnél végeztek segédmunkát Kárpát-alján, az Árpád-vonal építésénél, majd különböző repülőtereken kellett a bevetésről hazatért repülőgépeken megmaradt kiélesített bombákat hatástalanítaniuk és elszállítaniuk. 1944 tavaszán kórházba került, onnan visszatérve engedély nélkül elment Egerbe meglátogatni szüleit, akiket akkor már a helyi gettóba telepítették át. Ekkor látta őket utoljára: júniusban őket is feltették az Auschwitzba tartó vonatra.

1944. október 15-én Horthy Miklós fegyverszünetet kért Oroszországtól. Úgy látszott akkor, hogy Magyarországnak sikerül kiugrania a háborúból. Gyuri, aki ekkor már Budapesten, a ferihegyi repülőtéren teljesített munkaszolgálatot, megszökött. Ám amint a Keleti pályaudvarhoz ért, a nyilasok katonai szökevényként letartóztatták, majd az Ügetőpályára terelték a frontról visszajött katonák közé. Innen a munkaszolgálatosokat a budai Bocskai úti – ekkora már raktárrá átalakított – zsinagógába vitték, majd a zsidó foglyokat gyalogmenetben indították nyugat felé. Többségük az út során életét vesztette.

Gyuri azonban csodával határos módon megmenekült. Egy nap ugyanis megjelent unokatestvére, Breuer Andor, méghozzá nyilas egyenruhában, fegyverrel. Egy papírt adott az őrnék, amelyben az állt, hogy Webermann Györgyöt, mint rabot, el kell vinnie további kihallgatásra a nyilas pártközpontba. Ehelyett a „foglyot” a Carl Lutz svájci konzul által megvásárolt, így svájci tulajdonba került Vadász utcai ún. Üvegházba vitte, amely védett házként működött. Az Üvegház több ezer zsidónak nyújtott menedéket, és az itt dolgozó cionista aktivisták a házon kívül rekedt (pl. a gettóban élő, menekült) embereken is segítettek.

»Az udvari átjáró szemben lévő, keleti oldalán, üvegtáblák mögött, eldugott helyen volt lejárát a Somér, illetve Dror Habonim pincéjébe, amelyet röviden Somér pincének neveztek. Olyan hosszú volt, mint az udvar, de nem négyszögletes, ennél fogva az alvóhelyek a fal mentén, hosszában, fából összeállított priccsek voltak. A fal magasságáig, három- vagy négyszintesre építették őket. A priccsek alatti cementes padló is alvóhelynek számított. Mindenki csak annyi helyet foglalhatott el, amennyi a háta szélessége volt. Néha oldalra kellett feküdni, hogy mindenkinek legyen helye. Amikor az sem volt elég, elhatároztuk, hogy minden éjjel másik tíz ember a 'konyhában' széken ülve és dalolgatva fogja eltölteni az éjszakát, hogy a többi aludhasson. A 'konyha' egy cementezett helyiség volt, itt volt a pince egyetlen vízcsapja. Még az ostrom alatt is folyt belőle egy kis víz.«¹

A nyilas ruhába bújt unokatestvér a kapuhoz küldte Gyurit, hogy kérjen menedéket. Ő menekült munkaszolgálatosként kéredzkodott be, azonban – mondván, hogy a ház tele van – nem engedték be, csak megkérdezték, hogy melyik mozgalomhoz tartozik. Visszament Andorhoz segítségért, aki azt tanácsolta neki, mondja azt, hogy a Hashomer Hatzair mozgalomhoz, a somérokhoz tartozik. A kapualj őrseit közben leváltották, így a második kísérlet során már be tudott jutni.

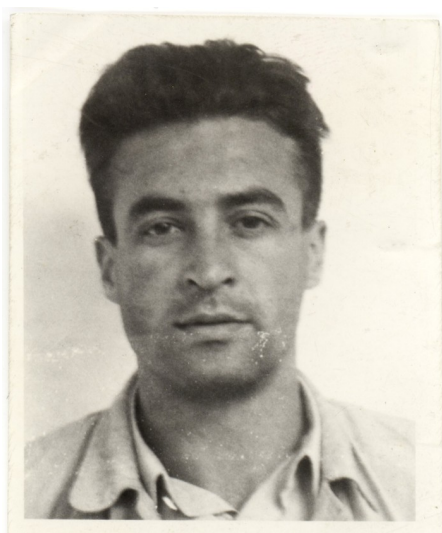
A Hashomer Hatzair (vagy Hasomer Hacair) mozgalom első magyarországi csoportja 1927-ben alakult meg, eleinte baloldali zsidó cserkészcsapatként. A háború előtt és közben a cionizmus előtérbe került a somér mozgalom tagjai között. Lengyelországból és Szlovákiából, ahol a holokauszt hamarabb kezdődött, sok zsidó menekült Magyarországra, a mozgalom ezen tagjai több ismerettel, tapasztalattal rendelkeztek, nagy segítséget jelentettek a magyar „somérok” számára. Valószínűleg a szlovákiai Dunaszerdahelyen élő unokatestvér, Breuer

¹ <http://www.uveghaz.org/?categoryId=38775>

Andor is így került Pestre. A háború alatt hamis igazolványokat gyártottak, amik az utcai igazoltatások során mentettek meg embereket. A magyar-szlovák, magyar-ukrán és magyar-román határon csempészték át embereket egészen a németek bejöveteléig. A pesti gettókban élő zsidókat élelemmel és létfontosságú eszközökkel látták el. A szüleiket vesztett árva gyermekeket is felkarolták és segítették. Ezen évek alatt több ezer életet mentettek meg. Egy részük, ahogyan Andor is, nyilas öltözkében mentette ki társait a fogságból, hamis papírokkal.²

Gyuri néhány hétig maradt az Üvegházban, majd egy kis csoporttal együtt elhagyta a menedéket. Kisegítő karhatalmi egységnek adva ki magukat, hamis papírokkal élelemhez tudtak jutni. Fegyverrel akartak harcolni, ám mindössze két pisztolyra sikerült szert tenniük, így a harcra esély sem volt. Egy igazoltatás során lebuktak, menekülniük kellett. Gyuri a Könyves Kálmán körút közelében egy üres filmgyárban húzta meg magát. Élelem egyáltalán nem volt, két hétig maláta alapú italporon (*Ovomaltine*) élt, amíg Budapest január 17-én fel nem szabadult.

A háború utáni évek: a politikusi pálya

Igazolványkép 1949 körül

1945-től élete végéig Budapesten élt. Beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem (mai Eötvös Loránd Tudományegyetem) esti tagozatára, ahol 1949-ben szerzett diplomát történelem szakon, amit később, 1957-től a földrajz tanárral is kiegészített. Nevét Webermannról Várhegyire magyarosította; ezzel jelképesen zsidó múltjával is szakított. Sok más üldözött sorstársához hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy a háború előtt és alatt megélt megaláztatásokból a kiutat a vallási és társadalmi különbségek eltörlését hirdető kommunizmus jelenti. Az eszme iránt elkötelezetten, a kommunista pártba már 1945-ben belépve részt vett a földosztásban, valamint a kollektív bűnösséggel vádolt svábok kitelepítésében, akik helyére Magyarországra üzött bukovinai székelyeket költöztettek. Részvételét a kitelepítésben később őszintén megbánta. Ifjúsági vezetőként az egyházi iskolák államosításában is szerepet vállalt; később ezt is súlyos hibának

² <https://somer.hu/somer-tortenete/>

minősítette, amelyet a nyolcvanas évek végétől, az alapítványi és magániskolák születésének és működésének segítségével igyekezett jótánni.

1945-1956 között a kommunista párt ifjúsági szervezeteiben töltött be különféle vezető pozíciókat. Kezdetben a Középiskolások Diákszövetségének főtitkára, majd a Magyar Dolgozó Ifjúság Szövetsége (MADISZ) vezetőségi tagja, 1950-től pedig ennek utódszervezete, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) központi vezetőségének a kulturális és nevelési kérdésekkel foglalkozó titkára volt.

A MADISZ fő feladata az volt, hogy a magyar fiatalokat a Rákosi Mátyás által vezetett kommunista párt felé terelje. Támogatták a fiatalság művelődését, terjesztették a marxista ideológiát, küzdöttek a „klerikális reakció” felszámolásáért, hazaáruló propagandának minősítve azt. Bár ideológiájuk a többi vallással együtt a zsidó hit ellen is fordult, mégis táptalajra találhatott a milliók borzalmas, értelmetlen halálát okozó holokauszt alatt a hitüket elvesztő zsidók körében. Úgy vélték, a kommunizmus ideológiája tudja megszabadítani a társadalmat attól az antiszemitizmustól, amely szeretteik elpusztításához vezetett, és az ő életüket is fenyegette. Mivel az elérhető hírforrások a háború előtt és alatt rengeteg hazugságot terjesztettek a zsidókról, nem hittek a szovjet diktatúráról szóló riasztó híreknek. Ez magyarázhatja, hogy a holokausztot túlélő zsidók közül sokan csatlakoztak a kommunista párthoz.

1949-ben a Karolina úti pártiskolára küldték. Ekkoriban zajlott Rajk László koncepciók pere: a minisztert szovjet utasításra letartóztatták, és fizikai erőszakot is alkalmazva bevallattak vele olyan bűnöket, melyeket nem követett el. Mivel a pártiskola oktatóinak egy részét a Rajk-perrel kapcsolatban bebörtönözték, tanárhiány alakult ki, ezért a hallgatók közül kiválasztottak néhányat, köztük Gyurit is, aki a kiadott könyvekből előző este megtanult anyagot adta le a hallgatóknak naponta. Itt ismerte meg a gyermekét egyedül nevelő Láncz Magdolnát, akit hamarosan feleségül vett, fiát adoptálta, majd közös lányukkal együtt nevelte. Magdolna 1948 óta politikai alkalmazottként dolgozott, különböző pártiskolákon tanított, 1953-tól tanszékvezető-helyettes volt a Tárogató úti Központi Pártiskola politikai gazdaságtan tanszékén.

Sztálin 1953-as halálát követően feleségével együtt Nagy Imre híveivé váltak. A DISZ keretein belül Tánczos Gábor vezetésével 1955-ben megalakult Petőfi Kör 1956 tavaszától megrendezett vitái hatására mind kritikusabbá lettek a fennálló renddel szemben. Az 1956-os forradalom alatt, Váci úti lakásuk közelében az angyalföldi munkásokkal beszélgetve, meggyőződtek arról, hogy a felkelők nem a régi rendszert kívánják vissza, hanem a hatalmával visszaélő Rákosi-rendszert szeretnék eltörölni. Személyes tapasztalataik alapján ők is a forradalom mellé álltak, annak leverése pedig végképp kiábrándította őket a kommunista mozgalomból. A novemberben megalakult Magyar Szocialista Munkáspárthoz ezért sem akkor, sem később nem csatlakoztak.

»1956 októberében a Váci úton és a Lehel utcán a városközpontba özönlő munkások politizálását hallgattam a Nyugati pályaudvar körüli járdákon álldogálva, beszélgettem velük ezekben a napokban a Váci úti gyárakban a munkástanácsokat és az őrségeket látogatva és a Petneházy utcai kenyérgyár előtt sorban állva. (...) Szenvedélyesen bírálták a Rákosi-rendszert, a kommunista pártot és az oroszokat. Nem a régi Horthy-rendszert, a régi urakat, gyárosokat és földbirtokosokat kívánták vissza, hanem azt, amit 1945 után reméltek, hogy a munkásoknak valódi hatalmuk lesz.« – emlékezett vissza később.³

3 Várhegyi György: A munkások politikai nézeteiről (Híradás egy angyalföldi kórházból). [Kézirat](#).

1956 után: váltás a tanári pályára

A forradalom alatt tanúsított magatartásukért Gyurit feleségével együtt „revizionistának” bélyegezték, ami hosszú ideig jelentősen megnehezítette elhelyezkedésüket. Ám az ő gondjaik eltörpültek bebörtönzött barátaik bajaihoz képest, akik csak a hatvanas évek amnesztiája idején kerültek szabadlábra. Gyuri középiskolai tanári diplomájával egy külvárosi általános iskolában kaphatott csak állást, felesége pedig egy varrodában tudott elhelyezkedni, betanított munkásként. A Mautner Sándor utcai Általános Iskolában többségében szegénységben élő, hátrányos helyzetű angyalfüldi diákoknak tanított történelmet és földrajzot. Mivel a kezdő tanári fizetéséből nem tudta biztosítani a családjá megélhetését, elvállalta az iskolájához közeli Poscher-klub vezetését, ahol különféle foglalkozásokat (játékok, rajztanfolyam, táncdélutánok) tartottak az angyalfüldi gyerekeknek, nyáron pedig táborozni vitte tanítványait a Börzsönyben lévő Fekete-völgybe.

*Az egykori Mautner Sándor utcai Általános Iskola 2017-ben
(Fotó: Wikimedia Commons)*

A Mautner Sándor utcai iskola börzsönyi diáktáborában 1961-ben

Az angyalföldi iskolában, a nehéz körülmények élő diákok körében támadt fel érdeklődése a szociológia iránt, és kezdett el önálló kutatásokat végezni, ami később tovább vezette életútján. Ahogy egy személyes beszélgetésben elmondta, hálás volt a sorsnak ezekért az évekért, ugyanis ebből a társadalmi alulnézetből értette meg, hogy mit jelent a hátrányos helyzet, mit jelent a társadalmi alapú iskolai egyenlőtlenség. A külvárosi tanári munka keltette fel érdeklődését a nevelésszociológia, azon belül is a társadalom peremén élő gyerekek sorsának problémái iránt.

A magyar szociológia az Osztrák–Magyar Monarchia végén élte fénykorát, míg a Horthy-korszakban a tudomány nagyrészt feledésbe merült, a kommunista vezetés alatt be is tiltották. Gyuri az elsők között volt, akik kutatásaikkal újraélesztették a magyar szociológiát. Nehéz dolga volt, hiszen a magyar szakirodalomban semmilyen forrás nem volt elérhető, ezért az ötven évvel korábbiakból, és szótárak segítségével német és francia nyelvű szakkönyvekből tanult. A háború előtti hazai szociográfia hagyományait is követte, amikor megismételte Nemes Lipótnak éppen a Mautner Sándor utcai iskola tanulói körében 50 évvel korábban végzett felmérését a gyermekek életkörülményeiről. Ő is látogatta a családokat, a diákjai mellett a szüleikkel is igyekezett közeli kapcsolatot kiépíteni.

»Egy házban vagyunk, Angyalföld egyik részében: a Jász-utcában. Az udvaron rettenetes zsvivaj, ami e házban lakó 190 gyermek kiabálásának diszharmóniája. Rongyosak, piszkosak, sápadtak szegények. Az arcukról lerí a nyomor. Benyitok egyik kis lakásba. Dél van. Hat gyermek eszi az ebédjét: ruszlit (orosz-heringet). Anya vasgyárban, apa másutt napszámban dolgozik. A 13 éves kisleány gondozza öt apró testvérét. "Nem mindig van ilyen jó ebédiünk, tegnap csak kenyeret ettünk", szól a kisleány.» –írta Nemes Lipót 1913-ban.⁴

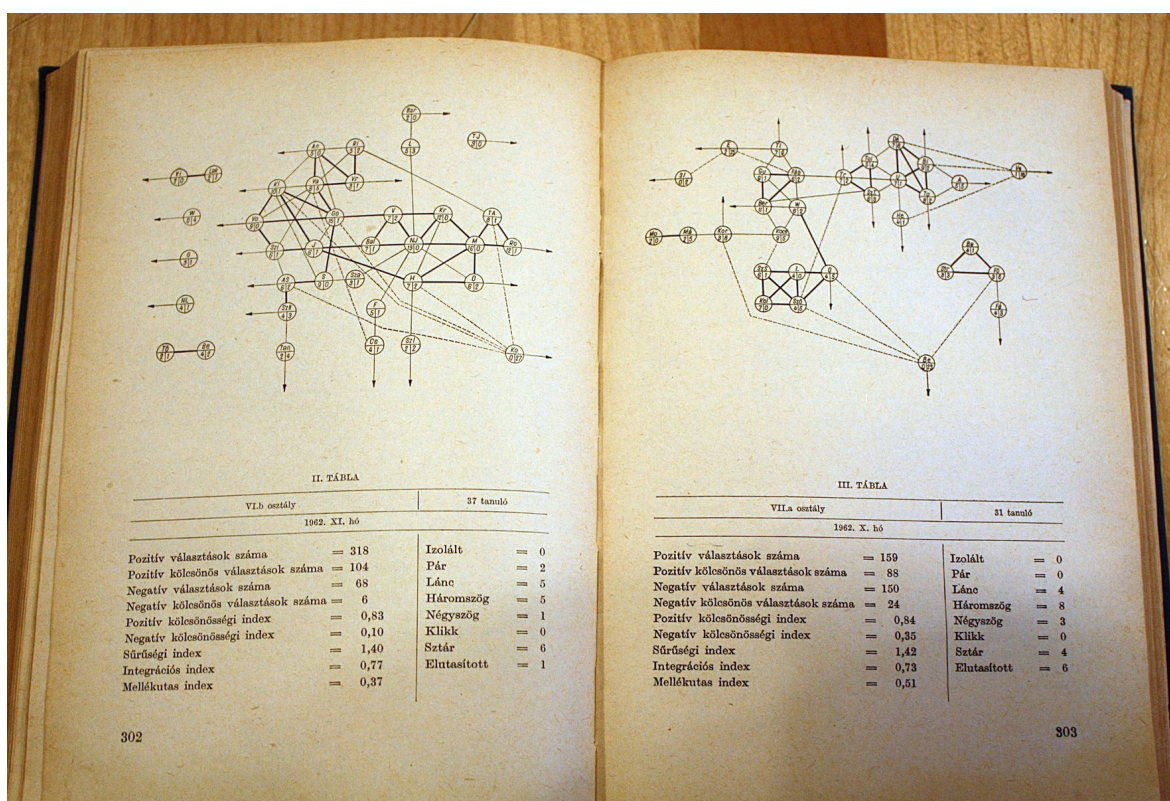
»Az iskolánkhöz tartozó körzetben a felszabadulás óta nagyobb arányú építkezés nem történt. Inkább a csökkenés (a bontás), mint a növekedés hozta a fejlődést: kevesebb a lakás célját szolgáló sufni, bódé, stb. Tanulóink 2 százaléka azonban még mindig cirkuszkocsiban,

⁴ Nemes Lipót: A kültelki gyermekek élete és jövője (1913)

<https://epa.oszk.hu/00000/00003/00027/NL.htm>

autóbuszban él, 3 százaléka pedig lakásként használt pince-, illetve üzlethelyiségben. (...) Ezért napközis kollégáinknak valóban „anyai szerepet” kell betölteniük: mosdatják, fésülik, tisztogatják a gyermekeket.» – tudósított Várhegyi és Rattner 1964-ben.⁵

Ám nem csupán az iskola tanulóinak életviszonyait (családi háttérét, lakáskörülményeit, táplálkozási szokásait) térképezte fel, hanem az iskolai osztályok társadalmi felépítését is. Kikérdezte a gyerekeket a társaikkal való kapcsolataikról, és ezek alapján az osztályok kapcsolathálóját ábrázoló szociogramokat készített. Az egyes gyerekeket körökként illusztrálta, majd összekötötte őket visszajelzéseik alapján aszerint, hogy rokonszenvet, avagy ellenszenvet éreznek egymás iránt. Ábráin az egyirányú és kölcsönös kapcsolatokat is látni lehet. A szociogramok alapján az egyénekről, a közösségről, és a korosztályról általánosságban is lehet következtetéseket levonni. Egy másik vizsgálatában az angyalföldi galerik működését tárta fel a tagokkal készített interjúk alapján.

Várhegyi György által készített szociogram az MTA Tanulmányok a neveléstudomány köréből c. könyvből (1963). A körök az egyes tanulókat jelenítik meg, a bennük levő számok az illetővel rokonszenvező, illetve az őt elutasító osztálytársak számát mutatják.

Enyhülés a politikában, lehetőségek a szociológiai munkára

1963-ban, mikor az '56-os forradalom miatti retorziók enyhültek, lehetőség nyílt arra, hogy általános iskolai munkája mellett részmunkaidőben a Fazekas Mihály Gimnáziumban működő Dolgozók Esti Iskolájában is tanítson. Ekkor már felesége is terv-statisztikusként dolgozhatott a

⁵ Várhegyi György, Rattner Éva: Általános iskola - Budapest XIII. Mautner Sándor utca 59-61. Köznevelés 20. évf. 1964. 17. sz. 618. o.

Tűzálló és Ipari Kerámia KTSZ-ben, majd egyetemi tanulmányait befejezve, minisztériumi közgazdászként helyezkedett el.

A Fazekas Mihály Gimnáziumban kapott helyet a nagymúltú Fővárosi Pedagógiai Intézet, az 1912-ben megalapított Pedagógiai Szeminárium jogutódja, és Gyuri az itt folyó munkákba is bekapcsolódott. 1966-ban végleg otthagyta az angyalfüldi iskolát és főállásban ebben az intézetben kezdett dolgozni szakfelügyelőként és nevelésszociológusként. Intézetbeli és külső kollégáival közösen felméréseket készítettek a fővárosi tanulók pályaválasztási irányultságáról, illetve annak társadalmi meghatározottságáról. Gazsó Ferencsel és Pataki Ferencsel közösen végzett, időmérlegeken és a társas kapcsolatok felmérésén alapuló életmód-vizsgálatukkal – amelynek eredményeiről az 1971-ben a Gondolat kiadó által megjelentetett *Diákéletmód Budapesten* című könyvben számoltak be – jelentősen hozzájárultak a hazai ifjúságszociológiához. A hátrányos helyzetű gyerekek problémái erősen foglalkoztatták; erről tanúskodnak az állami gondozottakról Hanák Katalinnal, illetve az iskola és a társadalmi egyenlőtlenségek kapcsolatáról Gazsó Ferencsel végzett kutatásai. A diákok mellett a pedagógusok munkájával és helyzetével is foglalkozott, Tánczos Gáborral több vizsgálatot is végeztek ebben a tárgyban.

»Kutatásai során mindvégig az iskolák belső világa, a tanárok és a gyerekek viszonya, és a hátrányos helyzetű gyerekek oktatásának problémái érdekelték. A szakmunkástanulók, az állami gondozottak, a cigány gyerekek és az iskolába nehezen beilleszkedő gyerekek helyzetét kutatta. Írásait a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok feltárása és az ezeket leleplező hamis ideológiák kritikája jellemezte. Fontosnak tartotta, hogy megismerje és mások számára is megismerhetővé tegye a valóságos társadalmi folyamatokat. Kutatási eredményeit összefoglaló írásaival az oktatáspolitikusok és a pedagógusok szemléletét akarta formálni. Meggyőződése volt, hogy a szegénység átörökítésének megakadályozásában az esélyegyenlőség biztosításával az oktatásnak kulcsszerepet kell vállalnia.« – írta nekrológiájában munkatársa, Liskó Ilona.⁶

1983-tól a minisztériumi háttérintézményként működő Oktatókutató Intézetben folytatta szociológiai munkásságát. Itt már oktatási kérdésekkel is foglalkozott: a tanulók túlterhelésével, a túlméretezett és túlszűfolt iskolák ellentmondásaival, a fegyelmelés nehézségeivel. Ám kutatásai középpontjában továbbra is a társadalmi, szociális feszültségek álltak: a „napközis probléma”, a hátrányos helyzetű gyermekek gondjai, a hátrányok csökkentésének, az esélyegyenlőség megteremtésének lehetőségei az iskolákban és az oktatási rendszerben. Az utóbbi egy nagyszabású, számos pedagógus és oktatáskutató bevonásával végzett nyelvi kísérletben és annak hatásvizsgálatában is testet öltött, amelynek eredményeit az intézet egyik kiadványában foglalta össze.

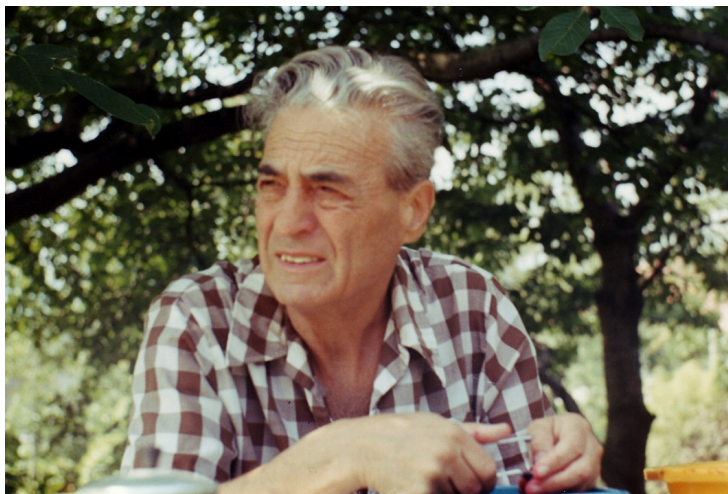
*»Azok közé a tanáremberek közé tartozott, akiknek természetes létezési formája a közéletiség. Nemcsak azért lett oktatásszociológus, mert érdekelte a társadalom és az iskolák világa, hanem azért is, mert bele akart szólni a dolgok alakulásába. Mindig hajszálpontosan tudta, hogy hol, mikor, kinek kell segíteni, hol van a célszerű kompromisszumok határa, és mikor kell a hatalommal szembefordulva nemet mondani.«*⁷

A hetvenes években felnőtté váltak a gyerekei, dolgozni kezdtek, családot alapítottak. Gábor fia kutató vegyész, Éva lánya közgazdász lett. Várhegyi György és felesége Szentendrén, a Pismány oldalában vettek egy kis faházast üdülőteltet: hétvégeken ide vonultak el a városi zajok elől. 1979-

6 Liskó Ilona: Várhegyi György emlékére. Szociológiai Szemle 1998. pp 629-630

7 Liskó Ilona: In memoriam Várhegyi György. Ecucatio 1998 pp 233-233

ben elveszítette feleségét, 1985-ben újra nősült, a könyvtárosként dolgozó Sövényházy Csillát vette el. Négy unokája közül ketten a tanári pályát választották, amivel nagyapjuknak is örömet okoztak.

Fénykép a szentendrei kertben (1990-ből)

Oktatáspolitikai, iskolaalapítás

A megőrzött politikusi véna

Bár 1957-től végleg háttérbe fordított a politikusi pályának, és tanárként, majd szociológusként dolgozott, életében továbbra is fontos szerepet játszott a politika. Baráti köre jó részét a forradalom alatt tanúsított magatartásuk miatt hozzá (és feleségéhez) hasonlóan revizionistának bélyegezték meg, néhányukat (például a Petőfi kört vezető Tánczos Gábort vagy a Nagy Imre köréhez tartozó Litván Györgyöt) pedig egyenesen „ellenforradalmárnak” minősítették és börtönbe zárták. Baráti összejöveteleiken kiemelkedő téma maradt a politika. A hatvanas évek kádári politikájában megmutatkozó enyhülés, majd az „Új Gazdasági Mechanizmusnak” nevezett, 1968-ban életbe lépett reform és a politikai téren azon is túlmutató „prágai tavasz” reményt táplált arra, hogy a szocializmus valamelyest demokratizálódik, élhetőbb rendszerré alakul át. Ám súlyos csalódást okozott, hogy 1968 augusztusában Magyarország is csatlakozott a szovjet vezetés által elrendelt invázióhoz, Csehszlovákia katonai lerohanásához, amely lehetővé tette a reformer vezetők eltávolítását és – főleg az értelmiség körében – súlyos retorziók alkalmazását. Végképp elveszett az illúzió, hogy a rendszer emberibbé tehető.

Ebből a politikai „letargiából” Gyurit a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján aktivizálódó demokratikus ellenzékbe vetett hit lendítette ki, amelynek működését többféle módon is segítette. Egyik vezéralakja, Solt Ottilia korábban munkatársa volt a Fővárosi Pedagógiai Intézetben, és barátságuk révén az ellenzék más tagjaival is kapcsolatba került. Különböző alkalmi munkák biztosításával segítette a munkájuktól eltiltott személyek megélhetését, lakását pedig alkalmanként a *Beszélő* szamizdatkiadvány készítői, illetve a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) rendelkezésére bocsátotta.

1989, a politikai rendszerváltás éve mérföldkő volt Gyuri életében: megszületett az a demokrácia, amelyről aligha remélte, hogy még megéri. Baráti kapcsolatai és a nézetei alapján egyértelműen adódott, hogy a demokratikus ellenzékből megalakult, liberális pártként működő Szabad Demokraták Szövetségéhez (SZDSZ) csatlakozzon. Örömmel vett részt a párt programja („A rendszerváltás programja”) oktatással foglalkozó fejezetének kidolgozásában, mert úgy érezte, végre fogantja is lehet azoknak a reformszándékoknak, amelyeket kollégáikkal évek óta javasoltak.

A zsidó hagyományok ápolása

1978/79 fordulóján, betegsége miatt hosszabb időt töltött egy angyalföldi kórházban, ahol mellett, hogy megismerte a zömmel munkásként dolgozó betegtársai politikai nézeteit, a rendszer visszasságairól alkotott véleményeit, a Kádár-rendszerben rejtett módon, a társadalomba mélyen beivódva továbbélő antiszemitizmusról is képet alkothatott. Ez a tapasztalat is közrejátszott abban, hogy amikor később lehetőség nyílt rá, aktív szerepet vállaljon a zsidó öntudatot megerősítő kulturális és oktatási intézmények létrehozásában.

A nyolcvanas években, amikor némileg enyhült a politikai légkör, a zsidó származású emberekben feléledt az érdeklődés a vallás, illetve a hagyományok iránt. Gyuri nem vált ugyan hívővé, de szerette volna megismerni ősei szülőföldjét, Izraelt, ahol egykor kiterjedt családjának néhány tagja még élt. Bár Magyarországról akkor még nem lehetett legálisan Izraelbe utazni, megtalálta a „kiskaput”: a zsidó állammal baráti viszont tápláló Románia bukaresti izraeli konzulátusán olyan beutazási vízumot lehetett kapni, amelynek nem maradt nyoma az útleveiben, így a magyar hatóságok nem értesültek a tiltott utazásról.

Nem csupán saját zsidó kapcsolatait ápolta (amerikai unokatestvérei már a hetvenes években gyakran látogatták), hanem arra is gondja volt, hogy mások is megismerhessék zsidó kulturális gyökereiket. 1988-ban alapítóként csatlakozott a Magyarországon élő zsidók számára keretet nyújtó, identitásuk pozitív megélését segítő Magyar Zsidó Kulturális Egyesülethez (MAZSIKE), ahol Deák Gáborral és Raj Tamással együtt létrehozták az egyesület iskolabizottságát. Az egyesület – egyebek mellett – kezdettől feladatának tekintette a magyar zsidó ifjúság zsidó szellemben történő oktatását és nevelését, és e cél érdekében részt vett magyarországi zsidó óvodai, alap-, és középfokú oktatási intézmények létrehozásában és működtetésében. E törekvés jegyében született meg az ötlet egy, a zsidó hagyományokat ápoló világi iskola létrehozására, amelynek Gyuri nem csak egyik kezdeményezője volt, de a megvalósításában is aktív szerepet vállalt.

Iskolaalapítás

Hosszú évek oktatási és nevelésszociológiai munkássága alapján kellően felvértezve érezte magát, hogy részt vegyen Magyarország első világi zsidó iskolája, a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola létrehozásában. Vezető szerepe volt az iskola működésének, anyagi feltételeinek megszervezésében, az induló tantestületet kiválogatásában, valamint az oktatás tartalmának és módjának kialakításában. Az oktatás beindítását követően az első évben az igazgató szerepét is betöltötte. Ám amint az iskola

helyzete stabilizálódott, a vezetést fiatalabb kollégának adta át, bár egy ideig még részt vett az iskolát irányító kuratórium munkájában. Az iskola alapítói vagyonát a magyar származású amerikai nagytőkes, Ronald Lauder biztosította a közép- és kelet-európai zsidó élet újjáépítésének támogatására 1987-ben létesített Ronald S. Lauder Alapítványon keresztül. (Az iskola alapításáról és működéséről bővebben a 3. fejezetben írunk.)

Olyan intézményt akartak létrehozni, amely minden lehetőséget megad a tanulóknak a zsidó kultúra megismerésére, a hagyományok elsajátítására, ám meghagyja a vallási szabadságukat: sem a tanárokat, sem a tanulókat nem kötelezi a zsidó vallás követésére. A tantestület tagjai – származásuktól függetlenül – részt vehettek egy tanfolyamon, amit Gyuri barátja, Raj Tamás rabbi tartott a zsidó hagyományokról. Az iskola célja, miként az alapító okirat megfogalmazza, olyan „magyarországi világi zsidó iskola létrehozása, amely biztosítja a magyar és az európai kultúra, valamint az egyetemes zsidó kultúra értékeinek minél magasabb színvonalú átadását mindazon gyermekek számára, akik – bármely nemzet, vagy felekezet tagjaiként – óhajtják és vállalják ezen kultúra és tudás megismerését, elsajátítását.”

Az iskola első, Lendvay utcai épületének avatásán. Gyuri a kép jobbszélén áll Zsigmond Attila (politikus) mellett. Előttük Ronald S. Lauder látható.

Fénykép az iskoláról 2014-ben

»A Lauder Javne Iskola felfogása szerint a zsidósághoz való tartozást sokféleképpen lehet megélni. Mindent megteszünk annak érdekében, hogy a zsidó vallást gyakorolni kívánó diákjaink számára adott legyen a vallási előírások betartásának lehetősége, ugyanakkor senkitől nem várjuk el a zsidó vallás gyakorlását. Arra tanítjuk diákjainkat, hogy saját zsidóságfelfogásukat ne az egyetlen helyes értelmezésének tekintsék, hanem tiszteljék, tanulják és értsék meg a másfajta identitásokat is. Kezdetektől fontos alapelvünk, hogy nyitottak vagyunk vallásos és nem vallásos zsidók, valamint nem zsidó tanulók fogadására egyaránt. Ezzel együtt magától értetődőnek tekintjük, hogy a hozzánk jelentkezők érdeklődnek az iskolai élet egészében jelenlévő zsidó vallás, hagyomány és kultúra iránt.« – vallja ma is az iskola.⁸

Alapítványi és Magániskolák Egyesülete

Gyuri a hozzá közel álló Lauder Javne Iskola mellett a többi újonnan alapított, nem állami iskola sorsát is szívügyének érezte: fontosnak tartotta, hogy ne érje őket hátrányos megkülönböztetés. Ezért 1992-ben kezdeményezte a Magyar Alapítványi, Egyesületi és Magánoktatási Intézmények Egyesülete (MAEMIE – AME) létrehozását, amelynek a haláláig elnöke maradt. Az Egyesület az alapítványi és magániskolai hagyományok feltámasztása és ápolása, valamint a külföldi modern tapasztalatok megismerése és adaptálása mellett kiemelt feladatának tekinti az érdekképviselést. Kezdettől fő célja volt, hogy az állami, illetve önkormányzati oktatáson kívüli oktatási, nevelési tevékenység ne csupán társadalmi és erkölcsi, de jogi és anyagi elismerést is kapjon, és megvalósuljon az egyenjogúság és az esélyegyenlőség. (Az AME-ről bővebben a 4. fejezetben írunk.)

⁸ www.lauder.hu

Élete utolsó szakaszában az egyesülethez tartozó iskolák „egyenjogúsítása”, működési feltételeinek javítása vált Gyuri legfontosabb tevékenységévé. Ha kellett, kapcsolatait latba vetve igyekezett „kijárni”, hogy az alapítványi és magániskolák is az állami és az egyházi intézményekkel egyenlő bánásmódban részesüljenek. Ez a törekvés adott erőt neki ahhoz is, hogy amíg tehetett, szembeszálljon súlyosbodó szívbetegeivel. Ám azzal is számolt, hogy bármikor közbeszólhat a sors, ezért társelnökként még időben igyekezett „kinevelni” utódját, az általa nagyra becsült Horn Györgyöt, akinek emlékező sorait az 5. fejezet tartalmazza.

1998 áprilisában, 76 évesen még vállalkozott egy szívműtetre, de már ez sem segített meghosszabbítani az életét: április 20-án elhunyt. A Kozma utcai izraelita temetőben nyugszik. Sírjánál barátai és kollégái búcsúztatták: Raj Tamás rabbi,⁹ Kende Péter szociológus,¹⁰ Szeszler Anna, a Lauder Javne Iskola igazgatója, valamint az AME nevében Bak Zsófia.

1997-ben Ausztriában

Budapest, 2022. december

Várhegyi Éva, Várhegyi Gábor, Várhegyi Viola

⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Raj_Tamás

¹⁰ Szociológus, politológus, történész: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kende_Péter_\(szociológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kende_Péter_(szociológus))

A Várhegyi György-díjak

Halála után három díjat is elneveztek róla. A Lauder Javne iskola az „általánosan kiemelkedő tanulmányi eredmény elismerésére” hozta létre a Várhegyi György-díjat. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület a „Várhegyi György-díj a Magyar Zsidó Oktatásért” díjjal azokat a személyeket tünteti ki az évente megrendezett hanukai díjátadó ünnepségén, akik a magyar-zsidó kapcsolatot elsősorban oktatási tevékenységükkel ápolják.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület által adott Várhegyi György-díjat díjazottjai:

- Csongor Dorka (tanító, a Lauder Iskola egyik alapítója)
- Balla Margit (festő, grafikus, rendező, díszlet- és jelmeztervező)
- Deutsch Gábor (az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem tanára)
- Fritz Zsuzsanna (az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem tanára, 15 éven át a Bálint Ház igazgatója)
- Gábor György (az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem tanára, filozófus, vallásszociológus)
- Gyárfás Katalin (Zsebkönyv a zsidónegyedről c. könyv írója)
- Havas Judit (irodalomtörténész, előadóművész)
- Heller Ágnes (filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja)
- Horváth Cecília (a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola tanára, *A magyar zsidóság és a holokauszt* c. könyv írója)
- Kardos Ágnes (a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola tanára)
- Klein Judit (énekművész, a Zsidó Kulturális Fesztivál gyakori szereplője)
- Kovács András (az antiszemitizmus jelenségét kutató szociológus, egyetemi tanár)
- Magóné Tóth Gyöngyi (magyar-történelem szakos tanár, bölcész)
- Nagy Anna
- Schweitzer József (országos főrabbi, vallástörténész, egyetemi tanár, Széchenyi-díjas tudós)
- Szeszler Anna (hosszú időn át a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola igazgatója)
- Szunyogh Szabolcs (író, újságíró, szerkesztő)
- Urbancsok Zsolt (főlevéltáros)
- Verő Tamás (rabbi, oktató)
- Verő Bán Linda (a Zsidongó gyermekkönyv sorozat írója)

Az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete 2000-ben hozta létre a Várhegyi György Alapítványt, amelynek célja, hogy támogassa a független iskolák fennmaradását és fejlődését. Az általuk létesített Várhegyi György-díjat [az első tíz évben](#) független oktatási intézményben dolgozó személyek kapták, a névadó születésnapjához legközelebbi szombaton rendezett, meghitt díjátadó ünnepség keretében. A díj odaítéléséről döntő kuratórium tagjai ebben az időszakban a következő személyeket díjazták:

- dr. Gábor Anna (a Carl Rogers Személyközpontú Általános Iskola alapító vezetője, Budapest)
- B. Kocsis Márta (a Heinrich Lenzen Korai Fejlesztő Központ alapító vezetője, Debrecen) †
- dr. Bibó István (a Sylvester János Protestáns Gimnázium alapító vezetője, Budapest)
- Cziike Bernadett (a Szabad Iskolákért Alapítvány szakmai vezetője, Budapest)
- Fehér Márta (a Közgazdasági Politechnikum tanára, Budapest)
- Krigovszky Anna (a Pesthidegkúti Waldorf Iskola pedagógusa, Budapest)

- dr. Sipos Mihály (a Neumann János Középiskola és Kollégium alapító igazgatója, Eger)
- Székely Éva (az Esély Kövessi Erzsébet Szakképző Iskola tanára, Budapest)
- Fonó Erzsébet (a Continuo Zeneiskola alapító igazgatója, Budapest)
- Haas Péterné Jutka (a Lauder Óvoda alapító vezetője, Budapest)
- Sík Eszter (az AKG tanára, Budapest)
- Horn György (az AKG pedagógiai vezetője, Budapest)
- Mezei Kata (a Burattino Iskola igazgatója, Budapest)
- Zaszlavik Jenő (az AGY Iskolaegyesület alapítója, Szentendre)
- Lencsés Lídia (a Kozármislenyi Alapfokú Művészeti Iskola és az AME Művészeti Tagozatának vezetője)
- Podolszky Andrea (a Piliscsabai Palánta Általános Iskola munkatársa, Pilisvörösvár)
- Schiff Ágnes (az Aranytű Szakiskola alapító igazgatója, Dunaújváros)
- Főgelné Nagy Éva (a Talentum Iskola alapító vezetője, Tata)
- Némethné Varga Erika (a Szent-Györgyi Albert Iskolát fenntartó Alapítvány elnöke, Ajka)
- Szabóné Molnár Mónika (Beszédjavító Általános Iskola alapító vezetője, Balatonszemes)
- Deák Istvánné (a Képesség- és Tehetségfejlesztő Általános Iskola alapító vezetője, Várpalota)
- Győrik Edit (a Belvárosi Tanoda alapítója, Budapest)
- dr. Kristóf Imréné Emőke (a Sylvester János Protestáns Gimnázium gazdasági vezetője, Budapest)
- Nagy Lajosné Ili (a Karrina Szakképző Iskola alapító igazgatója, Miskolc)
- Herczeg Éva (a Kürt Gimnázium alapító igazgatója, Budapest) †
- Erősné Tóth Márta és Takácsné Laczó Sylvia (a GENIUS Iskola alapítói és vezetői, Budapest)
- L. Ritók Nóra (az Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskola vezetője, Berettyóújfalu)
- Csetneki József (az ART-ÉRT Alapfokú Művészeti Iskolát fenntartó alapítvány kuratóriumának elnöke, Sárospatak)
- Szilágyi Kata (a Zöld Kakas Líceum 37 évesen elhunyt igazgatóhelyettese, Budapest) †
- Csovsics Erika (a Gandhi Gimnázium volt igazgatója, Pécs)
- dr. Heindl Péter (a Collegium Martineum és az AME tanoda tagozatának megalapítója, Mánfa)
- Gulyás Péter (a Belvárosi Tanoda igazgatója, Budapest)

2011-ben az Alapítvány kuratóriuma úgy döntött, hogy [a díj második évtizedében](#) oktatási intézmények kapják a kitüntetést és a vele együtt járó emléktáblát. Az új kuratórium annak az intézménynek adja a díjat, amely szakmai hivatása és működése alapján leginkább illeszkedik az Alapítvány és a Díj névadójának célkitűzéseire. 2011 óta az [alábbi intézmények kapták](#) meg a Várhegyi György-díjat:

- Alternatív Közgazdasági Gimnázium, Budapest
- Burattino Általános és Szakképző Iskola, Gyermekotthon, Budapest
- Talentum Angol-Magyar Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, Gimnázium és AMI, Tata
- Igazgyöngy Alapítvány és Alapfokú Művészeti Iskola, Berettyóújfalu
- Belvárosi Tanoda, Alapítványi Gimnázium és Szakközépiskola, Budapest
- Szent Márton Caritas Alapítvány alsószentmártoni, valamint a Számá dá Noj (Vigyázz ránk) Alapítvány gilvánfai tanodája, Alsószentmárton – Gilvánfa
- Közgazdasági Politechnikum Alternatív Gimnázium, Budapest
- Neumann János Gimnázium, Szakgimnázium és Kollégium, Eger

- Carl Rogers Személyközpontú Óvoda és Iskola, Budapest
- Dr. Ámbédkar Iskola, Miskolc

A 2021. évi Várhegyi György Díj

2.

Trencsényi László

A '45-ösök tisztessége – szavak, tettek, életmű

A Várhegyi-emlékkönyv gondos szerkesztői jóformán minden olyan sajtóanyagot egybegyűjtöttek, melyek Várhegyi György pályájának tükröi. Az én feladatom e dokumentumgyűjtemény értelmezése.

Mielőtt a dokumentumok világában elmerülnék, szólnék arról is, hogy a könyv (és XX. századunk) hősével személyesen mikor, miképp találkozhattam. Rövidnadrágos kisas voltam – gyakorlatát töltő egyetemista – a magáról akkortájt (írunk tán 1967-et) híreket, reményeket küldeni kezdő Kertész utcában, Loránd Ferenc iskolájában. A „botcsinálta” iskolaigazgató (ezt többször leírta, hasonló című könyvében is), eleinte nem is kívánt holmi pedagógiai innovációt (be is vallja: azt se tudta: mi az), csak nyugalomra vágyott a délutáni iskola munkarendjében, könyvet akart írni. Ám a mindennapos gyakorlat kihívásai felkeltették benne az ambíciót, és rövid idő alatt jelentős tantestületet, jelentős iskolaközösséget szervezett – az erzsébetvárosi „Csikágó” rettenetes körülményei között.

A megoldásnak, a sikereknek két alapvető forrása volt, melyek szerencsésen találkoztak Loránd Ferencben. A makarencói források újraolvasásában a feltétel és manipuláció nélküli önkormányzatiság, valamint a jövedelmet teremtő munka és az iskolai tanulás ötvözése volt számára releváns – az iskola gazdagodó tevékenységi rendszerében az ifjúsági osztályok (korábban „pedagógiai Taigetoszra” küldött, nem egyszer a bűnnel is megkísértett túlkorosok) tanulmányi eredményei is javultak. Ki beszélt még akkor „második esély iskolájáról” – a Kertész utca a maga pragmatikus válaszaival e modell előképe volt. Erről győzködték Ferencet a rendszeresen az iskolába látogató, csodáktól erőt meríteni szándékozó szociológusok – akkor (így emlékszem) a Fővárosi Pedagógiai Intézet kötelékéből. Köztük leginkább Várhegyi Györgyre emlékszem. Agitált, győzködött, erősítette az igazgató vállalkozásait, nyilvánosságot szervezni ígért. Loránd akkor még kívül volt a „klubon”, míg a „szociológusok delegációja”, így Várhegyi már belül. Szavaik referenciaként hatottak. Rám is.

Aztán vagy húsz évre rá a szakma két különböző szomszédvárába sorolódtunk. Várhegyi a nevelésszociológia iránt inkább elkötelezett Oktáskutató Intézetbe került, én az Országos Pedagógiai Intézetnek „pedagógiai innovációkat” támogató, Mihály Ottó vezette részlegébe. A két „szomszédvár” közt volt némi szakmai versengés, feszültség is, ritkán léptünk fel közös platformon. Én követtem Várhegyi pályáját. Izgatottan vártam a jól beharangozott „Tessék megnevelni” című, végül a rendszerváltás után megjelent kötet kiadását az iskolai fegyelmi esetekről.

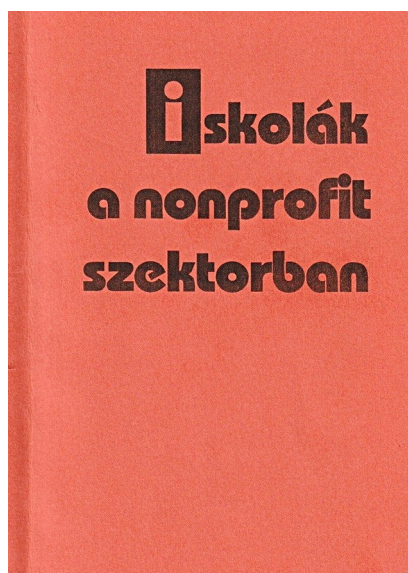
»Könyvünkben az iskola belső világának egyik legjellemzőbb területével, a magatartás-fegyelmi problémákkal és azok megoldására használt pedagógiai-fegyelmezési stratégiákkal foglalkozunk.

A magyar iskolák elsősorban belső világukban és pedagógiai stílusukban különböznek a nyugati iskoláktól, amelyek egyre inkább szakítottak a hagyományos „porosz” tanárközpontú,

tekintélyelvű oktatással. Ezeknek az iskolarendszereknek a demokratizálása és liberalizálása a század második felében a modern tömegoktatás megteremtése közben ment végbe. Az iskola belső életében ezt a következő jellemzi: a tanár és a tanuló között megszűnőben az egyértelműen hierarchikus, merev kapcsolat és kölcsönös bizalmon alapuló együttműködés fejlődik ki; oldódik a tantermi ridegség és szigorúság, a tanulók barátságosabb légkörben végezhetik tevékenységüket; a diákmagatartás szabályozását és a belső konfliktusok megoldását egyre kevésbé kényszerrel és büntetéssel, sokkal inkább a tanulók személyiségét fejlesztő kompromisszumok útján, türelmesebben keresik.»¹¹

A jelenségek értékelésében teljesen egyetértettünk. De nem beszéltünk róla.

A következő, tehát valójában második személyes találkozásunk a Római parton zajlott 1994-ben – az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének „[Iskolák a nonprofit szektorban](#)” című konferenciáján. A reprezentatív konferencia vezető szónoka az Egyesület elnöke, Várhegyi György volt. Nekem az [előadás](#) rezignált, már-már elégikus hangja tűnt fel. Vagyis az, hogy minden hatalmas várakozás ellenére az alternatív iskolák szférájában sem ment végbe annyira a kultúraváltás, mint azt az alapítók szerették volna. Az ilyen „visszarendeződésnek” később könyveikben koronatanúi vallomást tettek többen: Takács Géza az AKG-ről (Iskolapróza), Vekerdy Tamás egyenesen a „magyar Waldorfról” (És most belülről – Álmok és lidércek).

Persze, könnyen lehetünk igazságtalanok ítélkezésünkben: a közoktatás nagy, ormótlan vízijárműve (a folyami uszály) megfordításáról a korán elhunyt Pöcze Gábor metaforája volt megnyugtató. De hát „mindenki újakra készült”. Vagy mégse mindenki? Utólag könnyű bölcsnek lenni. Mindenesetre bennem ez a Római parti találkozó hagyott mély nyomokat Gyuriról.

S utána már „csak fénykép szobám falán...” Megannyi számomra kedves iskolában ott a domborművű, nemes anyagból vert portré: [Várhegyi-díj](#) a hűségeseeknek. (Én legtöbbször a csepeli Burattino folyosóján kihelyezett tábla előtt szoktam megállni.)

De nem az a dolgom, hogy magamról írjak. A rendelkezésemre bocsátott kéziratokból, újságkivágatokból, folyóiratközleményekből – vélelmezhetően a teljességből – kell

megrajzolnom a 100 éve született személy portréját. Ám mégse „hagyhatom ki”, hogy a közreadott szövegekben újabb két „virtuális” találkozóról is szóljak.

Sok mindent megmagyaráz az első cikk részlete az Ifjúság című lap 1945 októberi számából. Hírként, hirdetésként adja közre a szerkesztő, hogy a Klapka utcában Várhegyi György (az Országos Oktatási Osztály) nevében előadást tart. Politikai beszámolót. S néhány sorral lentebb pedig megtudom, hogy a „progresszív magyar írókról” a Horthy Miklós út 29-ben Trencsényi-Waldapfel Imre tart előadást. Lám az előadói listán ők is, apám és Várhegyi is találkoztak. Két egészen különböző témáról, de nyilván azonos lelkülettel, s a szabadság, egyben az elkötelezettség azonos hőfokú odaadásával. Mindketten munkaszolgálatból szöktek, szabadultak, s vezetett szinte első útjuk a Köztársaság térre, hogy a demokratikus átalakulás pártjának (ne kerteljek: a kommunistáknak) ajánlják fel tudásukat, szolgálatukat. (A húsz esztendőnyi korkülönbség apám javára legfeljebb az elköteleződés későbbi konok hűségére lehet magyarázat – testvéreit, barátait,

¹¹ Tessék megnevelni! Akadémiai Kiadó, 1992

köztük Radnóti Miklóst tarthatta számon a Horthy-Szállasi idők, a vészkorszak közvetlen veszteségeként.) De a mi szempontunkból nagyon izgalmas a MADISZ hetilapjának szerkesztőbizottsága is: a számomra ismeretlenek mellett olvasom a kolofonon a pesterzsébeti költő, Kárpáti Kamill nevét, aki később Recsk és Márianosztra foglya lett, 1956 után is idő kellett visszatéréséhez az irodalmi életbe, a filozófusként jegyzett Lukács Józsefnek is volt „elhallgatási periódusa”, de 1958-tól vezető értelmiségi szakfolyóiratok főszerkesztője lett. Hollós Ervin, a sztálini eszmékhez több mint makacsul hű ifjúságpolitikusként számontartott személy jegyezte felelős szerkesztőként, a szerkesztő, Kende Péter pedig 1956-ban az emigrációt választotta, s a Nagy Imre-kultusz hazai és nemzetközi propagátoraként tiszteljük. A felelős kiadó Jánosi Ferenc volt. Enyhén szólva „tarka” társaság. Ám 1945-ben ők együtt, válllvetve tették dolgukat az ifjúságnak szánt „jobb magyar jövőért”. Ez egy ilyen korszak volt. A „fényes szelek” jeges viharra válása még előttük van.¹²

Várhegyi György ifjúsági vezetőként odaadással vállalja az ifjúság egységét szolgáló feladatokat – tudósít erről a napilapok hírvivője. Még nincs 30 esztendő ekkor. A Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének főtitkára lesz a lelkesítő 48-as centenárium évében. Hatszáz középiskolás diák és pedagógus gyűlt össze Szegeden a diákság időszerű kérdéseinek megtárgyalására. (A Diákszövetség országos főtitkára Várhegyi György)¹³

A „Tanulj jobban” mozgalomnak is élére áll. E jelszóról az úttörőmozgalom hasonló felhívásait elemezve írtam korábban, hogy az új (demokratikus, materialista, egyre jobban „szovjetizáló”, ahogyan Knausz Imrétől tudjuk, jobbra politikai céloktól vezérelten maximalista) tantervek és tankönyvek elfogadtatása volt az elsődleges cél. Innen már csak egy lépés az iskolák államosítása a kiélezett ideológiai küzdelem jegyében. Szegedi konferenciái felszólalásában a forrófejű ellenkezőket próbálja lehűteni (NB anyámat is ekkor verték meg a Fehérvári útnál, mert az államosítás mellett agitált).

A Március tizenötödike című lapban is a társadalmi különbségek enyhítésén fáradozik. Nem pusztán a „szeressük tanítóinkat” érzelmes jelszavát hirdeti a diákmozgalmakban, de ígéretet tesz a falusi iskolák helyreállítását vállaló munkabrigádok létrehozására, arra kéri a diákokat „díszítsék ki a tanári szobákat”. Immár a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége nevében szólal fel a IV. Egyetemes Nevelésügyi Kongresszuson.

Az utókor azt is tudja, hogy ez a Kongresszus nem annak rendje-módja szerint ért véget. A centenáriumi ünnepségek dekorációinak eltűnése után nem volt erre a tanácskozásra szükség. Megindultak az első kritikák, önkritikák (tragikus, hogy Méreinek kellett Hermann Alizon elverni a port ...)

Mindenesetre az 1950-ben megalakuló DISZ egyik (délutáni) ülését (milyen gyorsan változtak az ifjúsági szervezetek formációi) még ő nyitja meg, felolvassa a spanyol és az albán ifjúsági szervezet üdvözlését. De a Központi Vezetőségbe már csak az egyik titkárként kerül. E hosszú lista összetételének elemzése meghaladja ezen írás kereteit, de szemmel láthatóan „új arcok” veszik át az

12 A „második virtuális találkozó” az Oktatáskutató Intézet és az Országos Pedagógiai Intézet Iskolafejlesztési Központja lappangó vitáinak tanúsága. Mi tagadás, nem tűnt fel, hogy Várhegyi a „nagyméretű” iskolák ellenében fogalmazott tanulmányában engem is bőségesen idézve az ún. Általános Művelődési Központokról veszi le a keresztvizet. Nem rokonszenvezett ezzel az utópiával, melyet más kortársak, így például a hasonló pályáivet befutó Vészi János egyenesen a „jövő közintézményének” titulált, „Alfának” nevezve azt sci-fihez illően. „A harcot ... békévé oldja az emlékezés ...”

13 Szabad Nép, 1948.június 2.

ifjúsági mozgalom kormánykerekét. Titkári mivoltában – olvassuk a hírekben Hollós Ervin és Kádas István társaságában megtekinthette az Ifjú Gárda című szovjet „kultopera” bemutatóját az Operaházban, sőt ő szólhatott. És feladatot kapott 1951-ben az Úttörő Mozgalom ossztitkári értekezletén – itt is az egységesítés démona működött. A Fialal írók kongresszusán is ő képviseli 1953-ban a DISZ-t. Sajátosnak mondható, hogy az újsághír jóformán csupa „népi író” emleget, Fábián Zoltánt, Kiss Sándort, Urbán Ernőt és Veres Pétert.

És így jutunk el az első „publikációhoz”. Ifjúságunk szocialista neveléséről címmel hosszú, programadónak tekinthető tanulmányt közöl a Társadalmi Szemlében 1954-ben.

»A fiatalok különösen kedvez a szépért, a jóért, az igazért, a nagyért való fellángolásnak és lelkesedésnek. A fiatalok ereje párosul a szívüket betöltő nagyszerű érzésekkel. Az ifjú szíve kinyílik a legnemesebb érzések befogadására, keresi azt az eszmét, azt az utat, amelytől a boldogságot remélheti.«¹⁴.

Van sok kritika ebben az első dolgozatban, olykor a leendő, okokat kereső szociológust is látni véljük ebben az írásban, a valóság ismerőjét. Így ír: „Sőt, a túl gyors iparosítás következtében erősítetten toboroztuk – sokszor „kötéllel fogtuk” – az új munkásokat, és felsőoktatásunk gyors fejlesztése érdekében sokszor „csábítottuk” a fiatalokat a főiskolákba. Világos, hogy az ilyen toborzás nem járult hozzá a munka, a tanulás megbecsüléséhez”.¹⁵ Másutt a „jampec” alakja lesz az ifjúságkritika céltáblája. (Emlékezzünk az elhíresült Dalolva szép az élet című „szocreál kultfilmre!”) De az írás alaphangütése mégiscsak alapvetően győzelmi jelentés, az ifjú nemzedék mozgósításának szándéka. A végső következtetés: „E feladatok megkövetelik az ifjúság legszélesebb tömegeinek tömörítését a párt és az állam körül, és ennek megvalósítása érdekében a DISZ politikai és szervezeti befolyásának gyors növelését. A kongresszus után tehát nagy mértékben megnövekedett a szocialista ideológia minél gyorsabb és eredményesebb elterjesztésének, a fiatalok szocialista nevelésének, a DISZ munkájának jelentősége.” Ma már nehéz a tanulmány alkotói folyamatát rekonstruálni. Mekkora volt az út – időben is – a kéziratától a publikációig. Hogy tehát az 1953-54-es évek szellemi-politikai szempontból mégiscsak különösen mozgalmas idejében a szerző szándékai közt a hiányok, feladatok, új megközelítések szándéka volt-e erősebb, vagy sodorta hite és hűsége? Mindenesetre az írás telítve van olyan „generációs avantgardizmussal” is, amivel alig pár éve a NÉKOSZ-t söpörték le az ifjúságpolitika porondjáról. Hitt-e még Várhegyi? Vagy már kételkedett?

Hogy kinek s mikor érkezett el a ’45-ös ifjak körében a szembesülés, a szembenézés, hitehagyás, meghasonlás, az illúzióvesztés, vagy az illúzióknak új gondolati keretek közé illesztése, netán új elv-társakra találás, ennek feldolgozása külön tanulmányt igényelne. Félreértés ne essék, e fenti válaszokat mind rendre morális-etikus válaszoknak vélem, nem szóltam árulásról, arctalanságot eredményező besimulásról. Várhegyi Györgyről és tőle való nyilvános sajtódokumentumokat e belső folyamatról nem ismerek, sok mindenre lehet persze következtetni. Ahogy méltatója, Bak Zsófia írta róla – részben Liskó Ilonát idézve – a [Tani-tani online folyóiratban 2010](#)-ben: „...valószínűleg politikus lett volna. Erre a pályára készült a MADISZ-ban, és erre predesztinálta nyitottsága, érdeklődése, igazságérzete és szolidaritása a szegényekkel, a gyengékkel és az elesettekkel. Azért nem lett politikus, mert annak a generációnak a tagja volt,

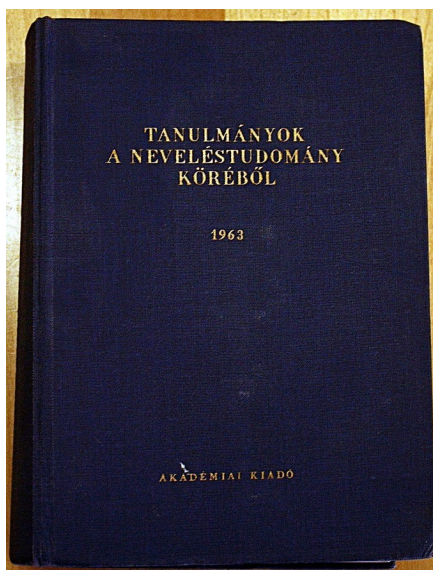
14 Társadalmi Szemle, 1954-6 pp 61-84.

15 Társadalmi Szemle, 1954-6 pp 61-84.

amelyik számára 1956 keserű tapasztalata nyilvánvalóvá tette, hogy nyílt és tisztességes politizálásra itt és most nincs esély. Előbb tanított, majd szociológiai kutatásokba kezdett, mihelyt lehetett.” (Van jó okom feltételezni, hogy az 1957-ben a Mautner Sándor utcai iskolában vállalt (kapott?) állás nem egyszerűen „tolsztoji futás” volt egy korábbi életformából, hanem kényszer is lehetett benne. Más kérdés, tisztesség kérdése, hogy „gályapadból laboratóriumot tudott csinálni”^{16.})

Mindenesetre 1955-ben a DISZ II. kongresszusán a Rákosi Mátyás felszólalásával induló első napon nem jutott szóhoz. A szervezet titkáráként már csak a második nap délutánján elnököl. S ki is marad az új Központi Vezetőségből. Egy hír az Esti Budapestben egy konferenciáról 1956 májusából. Várhegyi arról szólt, hogy az ifjúsági szervezetnek nem csupán a párt instrukcióit kell/ene közvetíteni az ifjúsághoz, hanem éppen fordítva: tolmácsolni a vezetés felé az ifjúság érdekeit, szavát. Ez egy új megközelítés már. (Megjegyzem: a pedagógusok nyári, nevezetesen Balatonfüredi Konferenciájának gondolkodásmódja teljesen hasonló volt.) Visszaemlékezések szólnak arról, hogy a Petőfi Kör lelkes látogatója volt – tudjuk, a Kör „lelke” későbbi pályatársa és szerzőtársa, a tragikus sorsú Tánczos Gábor volt.

*

És vége az „első felvonásnak”. Két évnyi csend után a politikai életből 1957-ben kivonult tanárként egy angyalföldi, a kifejezésre is juttatott módon nagy elődnek fogadott Nemes Lipót¹⁷ kifejezésével „külvárosi” gyermekek spontán csoportosulásairól közöl nagy tanulmányt¹⁸. Többet is.

»Kérdések sokasága merül fel, amelyekre nem tudunk választ adni: Miért van egyes osztályoknak – nagyjából azonos környezet, összetétel, színvonal és pedagógiai ráhatás ellenére – annyira eltérő légköre, szelleme? Miért viselkedik a szokástól teljesen eltérő módon egy jónak, vagy rossznak elkönyvelt osztály? Miért terjed minden tiltás és büntetés ellenére valamilyen helytelen nézet, magatartás, vagy külsőségekben jelentkező divat? Miért jelentősek és népszerűek egyes gyerekek, ugyanakkor a tanárok által kinevezett gyermekvezetőket miért nem szeretik?»¹⁹

Ez már valódi társadalomkutatás. Iskolaszociológia (mely tudományos diszciplína 1956 utáni „honosítójaként” a – szintén tanári állást vállaló, közben az ’56-ért börtönt szenvedőknek ételt szállító Kériné Sós Júliát tiszteljük). A dolgozat hivatkozásai tükrözik az új szellemi útkeresést, az egyébként joggal, itt helyesen, s nem protokollárisan idézett Makarenko, vagy a szocialista országokbeli kortárs szaktudósok mellett szembeszökően megjelenik Mérei, nyomában Moreno, de előkerül Várkonyi Hildebrand is, Zibolen Endre is 1939-es munkájával. A dolgozat már vérbeli valóságfeltárás, társadalomkritikai szembesítés a korszak oktatáspolitikai dokumentumaival is, pl. a Nevelési Terv kincstári naivitásaival. A tanulmány, a belépő a szaktudományba, a Pedagógiai

16 Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

17 Nemes Lipót: A kültelki gyermekek élete és jövője (1913), Hungária Könyvnyomda, Bp. 1913

18 Várhegyi – Rattner: A Mautner Iskoláról Köznevelés 1964-8, pp 685-690.

19 Külvárosi gyerekek spontán csoportosulásai Pedagógiai Szemle 1964-4 pp. 371-390

Szemlében²⁰ jelent meg, majd „rövid” változata a Köznevelésben is. (Innen is érthető, miért is üdvözölte a Kertész utcában – szinte naivan – akciókutatást folytató Lorándot, aki szintén elsőként szolt – olykor némi botrányt is okozva – a rábízott páriák osztályhelyzetéről, proletároknak nevezvén a társadalom peremére centrifugált erzsébetvárosi családokat és gyermekeiket.)

1963-ban klasszikus szociológiai tanulmánnyal jelentkezik az Akadémia neveléstudományi évkönyvében²¹, a makroszociológiai tényezők és az osztályterem intimitásainak vizsgálhatósága mutatkozik meg a dolgozat teljes pompájában. 1965 a következő publikáció keltezése. A Valóság című folyóirat, az annak idején igen fontos, kritikai írásokat vállaló társadalomtudományi orgánus (hogy a meg hasonlítás, szembenézés és hűség 45-ös nemzedékének másik tagja nevét ne hagyjuk ki emlékezetünkben: Vitányi Iván szerkesztésében) közli, immár Gázsó Ferencsel közösen jegyzett átfogó tanulmányt, mondhatni az új pedagógiai-oktatáspolitikai gondolkodásmód nyitányát: „A művelődési egyenlőtlenségek és az iskola.”

»A vizsgálatot a fővárosi általános gimnáziumokból... kimaradt és a középiskolai tanulmányokat nem folytató fiatalok körében végeztük. A vizsgálat konkrét célkitűzései:

1. A lemorzsolódás méreteinek és időpontjának, a lemorzsolódott tanulók társadalmi csoportok, nemek és a tanulmányi eredmények szerinti megoszlásának megállapítása.

2. A lemorzsolódás okainak kiderítése.

3. Megvizsgáltuk a lemorzsolódott tanulók további életútját, jelenlegi foglalkozását, munkához való viszonyát.

65 fővárosi általános gimnáziumból rétegezett kiválasztás alapján 1500 lemorzsolódott tanuló adatait kaptuk meg.»²²

Nyilván már szellemi műhelyében készül Ferge Zsuzsának is korszakos műve az iskolai tudás társadalmi meghatározottságáról. Ugyan a politika, a hatalom még óvatos a „hátrányos helyzet” fogalom használatával. (Hogy is nézne ki: az „uralkodó osztály” gyerekei hátrányos helyzetűek? Hát akkor ki győzött?). Érdekes adalék: az 1967-ben újjáalakulni engedett Magyar Pedagógiai Társaság a működhetőségért mintegy „cserébe” két – nyilván „kényesnek” becsült – feladatot kap: az 1967-es, kerek évfordulós iskolai november hetedik ünnepélyek koordinációját, és kutatások kezdeményezését a hátrányos helyzetről. Egy civil szervezetre bízni a dolgot mégiscsak kisebb felelősség.

S innen már egyenes a tudós Várhegyi pályája. Egy cikk bevezetőjéből megtudjuk, hogy „néhány évvel ezelőtt a Fővárosi Tanács Oktatási Osztály Szakfelügyeleti és Továbbképzési Csoportja mellett nevelésszociológiai munkaközösség alakult. A munkaközösség tagjai: Pataki Ferenc, Gázsó Ferenc, Sántha Pál, Várhegyi György”. Együtt a „nagy csapat”.²³ ’45-ösök, ’56-osok, MADISZ-osok, Népi kollégisták, akik – immár a tudományos világban - eredendő eszméiknek kerestek igazolást és megvalósulási alternatívákat. 1968-ban a pályaválasztás társadalmi determinációját igazolja a Valóságban közölt írásban a „négyesfogat”: Pályák vonzásában²⁴ – ez a kétrészes dolgozat címe, ezt formálnám át Várhegyi és társai ezen korszakára: *Az adatok*

20 Külvárosi gyerekek spontán csoportosulásai. Pedagógiai Szemle, 1964-4, pp 371-390

21 Várhegyi György: Vizsgálat a gyermek társas-közösségi életének alakulásáról. In: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1963, pp 283-345

22 Gázsó-Várhegyi: A művelődési egyenlőtlenségek és az iskola. Valóság, 1965-12, pp 1520-1527

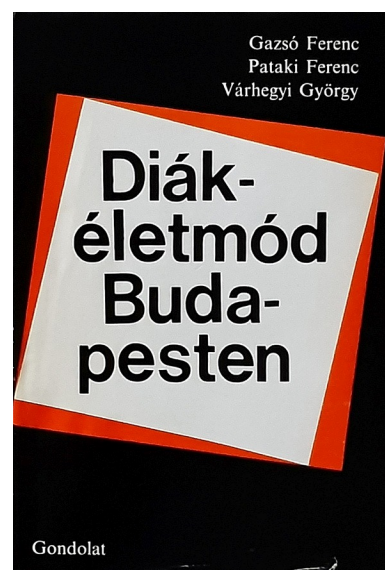
23 Sántha Pálról még annyit személyesen, hogy földrajztanárom volt az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a Cházár András utcai Általános Iskolában, ahol éppenséggel Illés Bélának szigorú (a 19-es nemzedékhez tartozó, 1956 után nyugdíjból visszahívott testvére volt az igazgató)

24 Pataki-Várhegyi: pályák vonzásában I és II. Valóság 1968-6 és 7, pp 699-710 és 832-842

vonzásában. A hazai neveléstudomány és ifjúságszociológia máig alapműként tartja számon a Gazsóval s Patakiival jegyzett összefoglaló munkát, melynek mondhatni „óvatos” címe: Diákéletmód Budapesten²⁵. A munkát a „Magyarország felfedezése” sorozat köteteivel emlegettük egy sorban.

Az csak természetes, hogy 1972-ben, a – korszakfordulónak elgondolt, ám ennél jóval bonyolultabb hatású – közoktatási párthatározat évében a pedagógusmunka időmérlege²⁶ áll a kutatási érdeklődés/megbízás fókuszában. (a vállalkozó sajtóorgánium ezúttal is a Valóság.)²⁷

»A tanítási órán nagy és intenzív erőfeszítést igényel az állandó koncentráció, a gyors figyelem változtatás és reagálás, a sok beszéd és mozgás, a tanulók figyelmének és fegyelmének biztosítása. A tanári munkának ezt a sajátosságát nagyon szemléletesen jellemezték több mint 90 évvel ezelőtt.«²⁸ »És mennyi testi és szellemi erőfeszítéssel, mennyi önmegtágadással és mennyi türelemmel, sőt – mondjuk ki bátran – mennyire az egészség veszélyeztetésével jár az, hogy a tanár több órán át egy-egy osztályban vagy más-más osztályokban különböző életkorú, különböző tehetségű, különböző akaratú, különböző házi nevelésben részesített és a legkülönbözőbb bánásmódhoz szokott tanulóknál a fegyelmet fenntartsa, figyelmüket ébren tartsa és bennük a tárgyak iránt való érdekeltséget folytonosan gerjessze! Mindezeket csak az tudja igazán megítélni, megbecsülni és más hivatali pályáktól megkülönböztetni, aki hosszabb időn át tényleg működött a tanári pályán.«²⁸

1979-ben a Pedagógiai Szemlében folytatódik a pedagóguskutatások bemutatása, ezúttal - azt hiszem: egyértelműen érthetően – a „fiatal pedagógusok” helyzete²⁹ a vizsgálat tárgya, s a társszerző pedig újabb méltó, tragikus sorsú kortárs: Tánczos Gábor. Tanulmánykötetben megjelent írását, mely a céltudatos föltérképezés újabb állomása és terepe, az állami gondozottak sorsa³⁰ Kozma Tamás méltatja 1976-ban.³¹ (Vélelmezem, hogy a K. T. monogram mögött oktatásszociológusaink majdani, mai doyenje rejtezik.)

Egy 1979-es írás a kutatói magatartás mintája. Vélhetően – a szövegkörnyezetből ez tűnik ki – Várhegyi kórházi ápolásra szorult. S mire használja idejét?

»1979 elején hat hetet töltöttem az angyalföldi kórházban. A kórházi összezárttság, a kórterem és folyosó lélektani hangulata nagyon kedvez a teljes őszinteségnek: a gyónási, az analitikusi őszinteségnek. Eddigi életéhez képest "sorsfordulat" a kórházi beteg élete: az egyéni társadalmi helyzet különbözőségei ellenére a kiszolgáltatottság azonossága, valamint a halál közelsége alakítja ki ezt a pszichológiai állapotot, amelyben teljesen természetesnek tűnik nemcsak a testi, hanem a szellemi és lelki meztelenség, levetkezés, kitárulkozás.«

25 Gazsó Ferenc – Pataki Ferenc – Várhegyi György: Diákéletmód Budapesten, Gondolat Kiadó, Budapest, 1971

26 Várhegyi György: Mennyit és mit dolgoznak a pedagógusok? Valóság, 1972-12 pp 1541-1552

27 A pedagógiai diskurzusba hamarosan a Világosság is bekapcsolódik. Loránd Ferenc felkavaró, s az iskolai esélyegyenlőtlenségeket más szempontból – alapvetően Ferge Zsuzsa nyomdokaiban haladva – leleplező cikke, a Cui prodest?

28 Valóság, 1972-12 pp 1541-1552

29 Tánczos - Várhegyi: Fiatal fővárosi tanítók, Pedagógiai Szemle, 1979-6, pp 527-540

30 Hanák Katalin – Várhegyi György: Gyermek az állam gondozásában, FPI, Bp. 1974

31 Várhegyi György: A gyermekek személyiségét veszélyeztető környezet, Szociológia, 1976/1.

Interjúkat készít a betegekről, hiteles tükröt mutat [egy angyalföldi kórházról](#)³², s a kórház betegeinek politikai nézeteiről. A személyes reflexiókban 56-os élményeiről is szól, amikor a népfelkelésben aktív munkásokkal való találkozásai meghatározó erejét említi. A '79-es munkásság – a felkavaró interjúk szerint – már nem bízik, nem hisz a szocializmusnak nevezett politikai berendezkedésnek, s ez a bizalomvesztés ordas eszmék (így az antiszemitizmus) feléledéséhez is vezet. A rendszerkritika és a társadalomkritika fontos állomása ez a jegyzet.

1984-ben – immár az Oktatáskutatóban – új szerzőtárs mutatkozik. Az új oktatásszociológus nemzedék képviselője: Lukács Péter. Ez a munka már – teljesen ideológiamentesen egy új társadalmi berendezkedés stratégiájához készült hozzászólás az iskola szociális ellátó funkcióinak alternatíváiról.³³

»Tudjuk, hogy az ország anyagi helyzetének gyors javulása nem várható. Mégis úgy gondoljuk, sokáig nem lehet elodázni azt, hogy az oktatásra a nemzeti jövedelem nagyobb hányadát fordítsuk«

Volt is élénk vita körülötte! Ebbe a sorba illeszkedik 1986-ban a Valóságban közölt kutatási beszámoló a „túlméretezett iskolákról”³⁴. Ez egy igazi „alkalmazott kutatás” – a demográfiai csúcsra jobb-rosszabb válaszokat adó kormányzati lépések hatásvizsgálata (itt olvasható a velem is folytatott vitázó dialógus a „nevelési központokról”).

E vitákat a maga hektikus módján hol kinyitotta, hol zárójelbe tette a rendszerváltás utáni oktatási kormányzatok váltógazdasága.

Mindenesetre megnyílt az út az iskolafenntartás pluralizmusa előtt. Szemünk láttára zajlott le a folyamat: a pedagógusszakma leginnovatívabb, legkreatívabb, legtájékozottabb elitje mohón vállalkozott iskolaalapításra, hagyta el a „túlméretezett iskolák”, az „egésznapos iskola” taposómalmait. Ebben a kivonulásban több motívum is benne volt – túl a szabadság mámorán. Valóságos társadalmi igények, valamilyen módon piaci kereslet is, de az aggodalom is bármilyen visszarendeződés veszélyétől: ez már a mienk, ezt ne vehessék el tőlünk.

Óvatos értékelésem szerint a harmadik ciklus kezdődik Várhegyi pályáján. A neveléstörténet úgy tartja számon, hogy a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola az egyike a legelső alternatív fenntartású és alternatív pedagógiát ígérő iskoláknak. Iniciatívája Várhegyitől származott 1990-ből. Hogy megannyi ifjúkori életveszély, szenvedés emléke, vagy éppen az antiszemitizmus veszélyeinek előérzete, vagy valamennyire mégiscsak a „laikus” világmegváltó eszmék elmúltának érzését követő régi-új identitáskeresés, netán a biztonságot nyújtó szponzor esélye volt-e erősebb motívuma annak, hogy az alternatív iskolák „pilot-programja” egybeforrt a magyarországi zsidó kultúra hagyományaival, nos, ezt már nem tudjuk tőle megkérdezni. A Lauder – minden tanúság szerint – egyik zászlóshajója volt az alternatíviskola-mozgalomnak.

Az is természetes, hogy az érdekvédő szervezetbe tömörülő Alapítványi és Magániskolák Egyesületének ő volt alapító elnöke.

Eszem ágában nincs lebecsülni az Egyesület s a zászlaja alá sorakozott intézmények kulcsszerepét a magyar iskolaügy oly kívánatos megújításában, de Várhegyiről szólva nem kerülhetem meg ama bizonyos 1994-es Római-parti konferencia elégikus élményét, amikor is arról

32 Várhegyi György: A munkások politikai nézeteiről (Híradás egy angyalföldi kórházból), kézirat

33 Lukács – Várhegyi: Válság vagy megújulás, Valóság, 1984-1, pp 54-64

34 Várhegyi György: Túlméretezett iskolák, Valóság, 1986-6, pp 734-743

szólt keserűen, hogy az „élcsapat” önfeláldozó odaadásán túl a pedagógiai kultúra forradalma az alternatív iskolák mainstreamjében (is) elmaradni látszik.

A ma is aktuális Várhegyi György idézetek kiválasztásában Kereszty Zsuzsa működött közre.

3.

Sövényházy Csilla

A Lauder iskoláról

Iskolaalapítás? Boldogságos küzdelem. Szép és nehéz folyamat, teli lehetőségekkel, reményekkel és buktatókkal. A férjemmel, Várhegyi Gyurival együtt éltem át, küzdő- és munkatársaként. Próbálom felidézni, emlékeimből előkotorni ezt az izgalmas, nagyszerű folyamatot, amelynek boldogan voltam részese.

A filozófiai és pedagógiai alapokat idézem fel, s röviden a struktúra alakulását. Elsősorban a pedagógiai lényegre koncentrálok. Megemlékezésem időben behatárolt, elsősorban azt az időszakot veszem figyelembe, amíg Gyuri iskolaigazgatóként működött, illetve azokat a fontos tényezőket és eseményeket, amelyek tervezése még igazgatói működése alatt történt, az időbeli határ az 1991 nyarán tartott „Tantervhangoló”.

Gyuri akkori, saját szavait idézem, mint leghitelesebb megfogalmazást a kezdeti elképzelésről:

»Mi nem csatlakozunk semmilyen pedagógiai irányzathoz, mi nem akarjuk megújítani a pedagógiát, de egy jó iskolát szeretnénk csinálni, amelynek megvan a maga alternatív iskolafilozófiája és -orientációja. Az a lényege, az adja a sajátosságát, hogy ez egy liberális zsidó iskola, Zsidó Közösségi Iskola. Ez azt jelenti, hogy a magyar zsidó közösségnek az iskolája. Egy kulturális egyesület, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület kezdeményezte ennek az iskolának létrehozását, amely nyitott az egész magyar zsidóság számára, és nyitott mindenki számára, aki érdeklődik a zsidó kultúra, a zsidó identitás és zsidó világ iránt. Magyar zsidó iskola, mert akik ebbe az iskolába fogják járattatni a gyerekeiket, azok egyaránt magyarnak és zsidónak tartják magukat. Nyitott mindenki előtt: a vallásosak előtt, a vallástalanok előtt. Egyetlenegy dolgot vállal, hogy a zsidó kultúrát akarja megismertetni, és közvetíti a gyerekeknek.

Akik ezt vállalják, azoknak ott van a helyük, azok előtt nyitott ez az iskola. Akik ezt az iskolát szervezik, azok között mindenfajta világnézetű embert találunk, egyetlenegyben azonosak, hogy vállalják azt, hogy a gyerekeknek közvetíteni akarják a zsidó vallási tradíciót és kultúrát, a zsidó identitást.

Mi, amikor vállaltuk, hogy egy ilyen iskolát fogunk létesíteni, akkor világosan tisztáztuk magunk előtt, hogy ez nem felekezeti iskola, tehát nem kötelező a zsidó vallás gyakorlása, a zsidó vallást mint kultúrát, mint tradíciót ismertetjük meg a gyerekekkel. És ez nem nemzetiségi iskola, amellet, hogy vállalja, hogy a zsidó népnek a része, vállalja az olyan értékeket, mint a cionizmus, vállalja a közösséget, a szolidaritást a világ minden részén élő zsidósággal, elsősorban a zsidók államával, Izraellel (...) ugyanakkor nem követeli meg senkitől, aki ebbe az iskolába jár, vagy aki ebben az iskolában tanít, hogy ezt a fajta identitást vagy kultúrát ő maga is ugyanígy vállalja. Mi ezt közvetítjük, (...) nagyon szeretnénk, hogy ezt minél inkább vállalják, de senkit sem kényszerítünk erre, sem pedagógust, sem gyereket. A szülőnek és a gyereknek lelkiismereti szabadsága, hogy ő vallásos akar-e lenni, vagy nem – ez az ő magánügye. Ugyanez a helyzet az identitás kérdésében is.«³⁵

35 Várhegyi György: A Zsidó Közösségi Iskola. In: [Alternatív iskolák, alternatív pedagógiák Magyarországon](#). Lukács Péter (szerk.) Edukáció kiadó, Budapest, 1991. 58-60 old.

Kezdeti események, alapelvek

1989. Hirtelen megéreztem, beszívtuk a szabadság levegőjét. Nekünk ezt jelentette a rendszerváltás. Hirtelen megváltozott a gondolkodásmód körülöttünk. Érzékeltük az óriási vákuumot, amit be kell tölteni... be is szippantott bennünket. Mozgásba lendült minden, ami addig szunnyadt a mélyben, vagy csak szórványos gejzirként tört elő időnként.

Az iskolaépítés gondolata elsősorban Gyuri és néhány hasonlóan gondolkodó MAZSIKE-tag fejében született meg.^{36,37} A megvalósítás már csapatmunka volt, egy egyre bővülő, lelkes csapaté.

A Garay utcában, a MAZSIKE helyiségében gyűltünk össze először³⁸, a zsidóság képviselői, pedagógusok, meghívott szakemberek, legalább harmincan. Itt kezdtük meg az iskola koncepciójának kialakítását. A nézetek gyakran ütköztek is; a fő cél közös volt, a megvalósítás módja sokféle elképzelés forrongó vitája közben alakult, bővült és kristályosodott.

Az **egyéni résztvevők**, támogatók sokan voltak. És egyre csak gyarapodtak, lassan olyan hálózatba rendeződtek, amelynek nyitott végeihez mindig lehetett újonnan csatlakozni. A tevékenység, a tudáshálózat rendkívül sokrétű volt, hiszen óvodástól érettségizőig kívántuk tanítani a gyerekeket.

A teljesség igénye nélkül megemlítek – abc sorrendben – néhány résztvevőt, akik szaktudásukkal és tekintélyükkel hozzájárultak az iskola szellemiségének és pedagógiai alapelveinek kialakulásához:

Balla Margit, Csahóczy Erzsébet, Csáki Judit, Csányi Vilmos, Dénes Gábor, Gerő András, Gabnai Katalin, Kereszty Zsuzsa, Marx György, B. Méhes Vera, Nahalka István, Pósa Lajos, Popper Péter, Raj Tamás, S. Nagy Katalin, Szalai Júlia, Szeszler Anna, Tóth Eszter, Trencsényi László, Turán Tamás, Vekerdy Tamás, Vámos Tibor stb.

Külön kiemelem **Teller Edét**, akihez levélben fordultunk. De jól emlékszem, hogy itthonról telefonon is föl hívtuk őt, nála még hajnal volt Amerikában, és nagyon készségesen válaszolt a kéréseinkre. Később, amikor már működött az iskola, személyesen is eljött, izgalmas előadást tartott a gyerekeknek. A levélváltás mellékletben olvasható.³⁹

Íme a középiskola tervezésében résztvevők, akiket Gyuri is említ:

»A középiskolai tagozat jelentősen eltér az állami iskoláktól. A curriculum kidolgozásában igen neves szakemberek voltak a segítségünkre. Természetismeret tantárgyblokkban Marx György, Csányi Vilmos, Nahalka István, Havas Péter és mások; a történelem-filozófia-társadalomismeret-szociológia-politológia-közgazdaság-tudomány témacsoportban Gerő András, Szalai Júlia, Bence György; matematikában Pósa Lajos és munkatársai; informatika-számítástechnika tárgyban Vámos Tibor akadémikus, Surányiné Benedikt Vera; a magyar irodalom- művészet-vizuális és zenei kultúra témacsoportban Eörsiné Hajdú Mariann, Bánréti Zoltán, György Péter; zsidó történelemben pedig Turán Tamás. Ők az iskolának olyan munkatársai és külső szakemberek, akik a mi pedagógusainkkal együttműködve hat év alatt fejlesztik és próbálják ki ezt a sajátos tantervet.«⁴⁰

36 Deák Gábor: [Búcsúzunk Várhegyi Györgytől](#), 1998.

37 Ld. Deák Gábor visszaemlékezését az 5. fejezetben: *És lett egy zsidó iskola a Lendvay utcában!*

38 Ld. Szeszler Anna megemlékezését is az 5. fejezetben.

39 A 3. fejezet melléklete: Levélváltás Teller Edével.

40 Török Mónika: Hogyan lehet másképp iskolát csinálni III. Beszélgetés Várhegyi Györggyel és Szeszler Annával. Beszélő, 1992, 3. évf. 19. sz. <http://beszelo.c3.hu/print/4940>

Két fontos pilléren nyugszik az iskolaalapítás elképzelése és megvalósításának folyamata.

Elsőként említem a **közösségi célt**, a zsidó identitás föllevenítését. A világháború után – érthető okokból – sokan egyáltalán nem foglalkoztak a zsidósággal, a gyerekeik nem is tudtak róla. Azt reméltük, s Gyuri ezt az újonnan alakult MAZSIKE lelkes résztvevőivel beszélte meg először, együtt alakították ki azt az elképzelést, hogy a zsidó szokások, életmód, a zsidóság történetének föllevenítése összekovácsol majd egy olyan közösséget, amely fontos céljának tekinti az oktatás új minőségének megteremtését. Az új, színvonalas oktatási forma visszahat majd a zsidó közösségre is, tovább erősítve azt.

Ismét Gyurit idézem a Pedagógiai Szemlében megjelent interjúból:

»Magyarországon elpusztították a zsidóság nagy részét, és elpusztították a zsidó iskoláztatást. Megmaradt ugyan egy zsidó közösség, ez azonban az elmúlt négy évtized alatt az üldöztetéstől való félelme miatt "önfeladással" feladta saját identitását, kultúráját.

Az elmúlt években kezdett újra jelentkezni az itt élő zsidóságban az igény a zsidó identitás, a zsidó kultúra újrafelfedezése iránt. Ennek egyik legfőbb eszköze lehet egy zsidó iskola, illetve iskoláztatás újrateremtése. (...) A holocaustot túlélő zsidóság egy olyan hiperasszimilációra kényszerült, amely egyet jelentett saját identitásának a teljes feladásával. Ez egy kényszerönfeladás volt, s az a generáció, amely most él felnőtként, az úgy nőtt fel, hogy a szülők félelmektől, asszimilációs törekvésektől vezettetve eltitkolták előlük azt — ami egyébként minden ember számára természetes - hogy tartoznak valahová. Ez hallatlan nagy pusztítást vitt végbe a lelkekben, a tudatban. Ennek a pusztításnak a természetes regenerációja az, ahogyan a mai negyvenévesek, illetve azoknak a gyerekei újra elkezdik keresni a saját gyökereiket. Nagyon fontos a számukra, hogy visszataláljanak a zsidósághoz. «⁴¹

Ez a törekvés megvalósult az iskola programjában. Alapvetően „világi” módon, a szokások föllevenítésével, közös ünneplésekkel, amelyekben pedagógusok, szülők, gyerekek mindannyian részt vettek. Ez volt a MAZSIKE elképzelése is.

Nagy élmény volt később számomra is az első szukkot⁴², vagy a közös széder-est⁴³.

Részlet az iskola 1990. februári Működési tervéből:

»A Zsidó Közösségi Iskola

szeretné rávezetni a gyermekeinket, hogy a zsidósághoz tartozni nemcsak a Holocaust iszonyatos kínjára való emlékezés gyötrelmeit és félelmet jelent, hanem békességet, örömet, erőt és összetartozást;

szeretné, ha a gyermekeink sok mindent megismernének a zsidó kultúrából, átéreznék az ősi zsidó ünnepek szépségét, hangulatát, ha megértenék a zsidó történelem fontos állomásait;

szeretné, ha a gyermekeink öntudatos és tudatos zsidóként és mégis harmonikusan illeszkednének a magyar társadalomba. «⁴⁴

A másik, nem kevésbé fontos momentum az **oktatás színvonalának** emelése, illetve annak gyökeres, alapvető **megváltoztatása**. Valami mást, jobbat, érdekesebbet, hatékonyabbat létrehozni, mint amit a működő állami iskolák nyújtottak.

41 Schüttler Tamás: „Nem tantárgyként akarjuk tanítani a zsidó kultúrát”. Beszélgetés Várhegyi Györggyel és Szeszler Annával. Pedagógiai Szemle, 1990, 682-694

42 Sátrak ünnepe, ld. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szukkót>

43 Az Egyiptomból szabadulás emlékére tartott ünnep, ld. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Széder>

44 Deák Gábor, Raj Tamás, Várhegyi György: [Ismertető](#) a Zsidó Közösségi Iskola céljairól, filozófiájáról, pedagógiai elveiről, 1990 febr. 12.

Gyuri rendszerváltás előtti szociológiai munkáiból kiderül, milyen erősen nyomasztotta őt az a szürkeség, ami a rendszerváltás előtti társadalmat jellemezte, s amelynek alappillére volt az egyenlősítő, az egyes társadalmi rétegeket zárt skatulyába begyömöszölő oktatás.

Tudtuk, hogy a szocialista rendszer már évek óta támogat néhány ún. iskolakísérletet (ld. pl. a szentlőrinci iskolakísérletet vagy a Zsolnai-féle pedagógiai programot). De ezek egyedi eseteknek számítottak.

S végül eljutottunk az oktatás alapvető átformálásának szándékáig. Sok vita és szinte a teljes tanulnivaló, és a tudásátadás módszereinek újragondolása árán. Egyre beljebb és beljebb jutottunk, új tantervet készítettünk.⁴⁵

Az 1990-ben készült interjúban a riporter felteszi a kérdést, hogy miben lesz egyedi, speciális a Zsidó Közösségi Iskola. Szeszler Anna válasza:

»Talán a közösségi jellegben, a gyermekközpontúságban kell a specialitásának jelentkezni. Azt hiszem, a közösségi jelleg és az, hogy itt minden törekvés középpontjában a gyermek áll, össze is függ egymással. A szülők közössége a hagyományokhoz való visszatérés mellett azért is akar létrehozni egy iskolát, hogy a gyerekeik egy meleg, óvó, védő, szeretetteljes iskolai közegbe kerüljenek.«⁴⁶

Vallásos? Világi?

Érdemes külön említeni a vallás körüli vitákat. Ez volt az iskolaalapításkor az egyik legfontosabb küzdelem. Forrongott, változott az elképzelés, megannyi vélemény befolyásolta. Mit jelentsen a „világi” kifejezés? Hogyan viszonyuljon a vallásos zsidó oktatás elképzeléseihez? A zsidó közösséghez?

Részletek a Pedagógiai Szemlében megjelent interjúból, Gyuritól:

»A magyar zsidóság döntő többsége elszakadt a vallástól, számára a zsidóság nem vallást, hanem részben hagyományt, identitást, részben pedig egyfajta életszemléletet, még inkább életérzést jelent. Ezért nem tud vonzóvá lenni a városi zsidó értelmiség számára egy vallási jellegű, egyházi iskola (...) ezért merült fel az igény egy olyan iskola létesítése iránt, amely (...) visszavezet a zsidó kultúrához, a zsidó identitáshoz.

A világon mindenütt elfogadják, hogy Izraelben a vallás sokak számára elsősorban vagy szinte kizárólag kulturális tradícióként létezik. Ugyanakkor ezt a diaszpórában élő zsidóság esetében már nem ismerik el. Úgy mond a zsidóság fennmaradása, léte a valláshoz kötődött, s kötődik ma is. (...) Szinte biztos, hogy a vallás nélkül nem maradhatott volna fenn a zsidóság az elmúlt időszakokban. Lehetnek azonban olyan történelmi helyzetek, korszakok, amikor ez a törvényszerűség nem így érvényesül. Elképzelhető, hogy a vallástól elszakadt, azonosság-tudatát elvesztett zsidóság nem a valláson, hanem a kulturális tradíciókon keresztül tud visszatérni a zsidó közösséghez, tudja megtalálni identitását. (...) Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vallásos érzelmű zsidó szülők gyerekei előtt nincs nyitva a zsidó közösségi iskola. Biztosan lesznek vallásos szülők is, akik számára ennek az iskolának a pedagógiai programja lesz a vonzóbb. Mi reméljük, hogy a mi iskolánkban is lesznek olyan szülők gyermekei, akik a vallás tradícióit is

45 Lásd a 44. lábjegyzetet ([Ismertető](#) 1990), valamint a Lauder Javne Iskola [ismertető anyagát](#) a kilencvenes évek elejéről.

46 Lásd a 41. lábjegyzetet (Pedagógiai Szemle, 1990).

ápolják, átörökítik. Ez a vallásos és a nem vallásos gyerekek szempontjából egyaránt fontos lesz, mivel kicsiny korban megkezdhetik a tolerancia tanulását, gyakorlását.»⁴⁷

Ez a koncepció megmagyarázza, miért terveztünk kezdetben „Világi Zsidó Iskolát”, s miért változott az iskola neve „Zsidó Közösségi Iskolára”. Direkt vallásgyakorlás helyett a zsidó hagyományok és kultúra megőrzését és átadását választottuk, ezt a tantervbe is beleillesztettük. Mindez nagyon szimpatikussá vált a zsidó szülők szemében; özőnlöttek a jelentkezők és a segítőkész szülők, egyre többen és többen.

Minden új szerveződé, amelynek előzményei sincsenek, óriási feladat. Nem kell hangsúlyoznom, hogy az iskolai oktatás a tudásnak, a társadalmi beilleszkedésnek mennyire szerteágazó, bonyolult, szinte a teljes létezés felölélő területe. Éppen ezért annyira izgalmas és vonzó feladat ezt újjáteremteni. A gondolkodás átalakításától kezdve az új struktúra kialakításáig, mindent előlről, szinte a semmiből kell létrehozni. Nincsenek anyagi lehetőségek: se épület, se pénz. Gyuri teremő fantáziája ezt is áthidalta: megtalálta a lehetséges utakat, de súlyos teherként élte meg a folyamatot.

Idézet Gyuri ezt idéző panaszaiból:

»Olyan ember vagyok, aki nagyon sok kollégájával, társával együtt az elmúlt hónapokban végigküzdötte azt, hogy mit jelent egy alternatív iskolát létesíteni Magyarországon, hogy az energiánk legnagyobb részét az oktatáspolitikusokkal és az oktatás-irányítókkal való küzdelemre fecséreltük el. Hiszen Magyarországon hiába szabályozták az elmúlt hetekben az oktatási törvény módosításával a lehetőséget, hogy megszűnjön az iskolák állami monopoliuma, de a jelenlegi oktatási irányítás, és a jelenlegi oktatási apparátus nincs fölkészölve erre, csak ahhoz értenek, hogy hogyan kell bürokratikusán egy centrális, monopolhelyzetben lévő iskolarendszert működtetni. De teljesen érzéketlenek az alternativitásra és gátolnak, akadályoznak mindenkit, aki valami mást akar (...) A jelenlegi fővárosi vezetés, a jelenlegi fővárosi oktatási irányítás részéről nagy érdektelenséget tapasztaltunk végig, fogalmuk sincs, hogy mit jelent a nem állami iskola.»⁴⁸

Solt Ottilia összefoglalója az engedélyezési és alakulási folyamatról:

»A világi zsidó iskola alapítói a fővárosban kezdtek szervezkedni, mert megrögzött urbánusok, mert itt élnek, mert itt működnek azok a szellemi műhelyek, amelyek az iskola hátterét képezik, mert Budapesten sokkal könnyebb kommunikálni az országgal és a világgal, mint bármely más hazai településen (akárhogyan is értékeljük ezt a tényt), s nem utolsósorban mert bíztak az átadott MSZMP-épületek, a felszabaduló szovjet és magyar katonai létesítmények, a kiürített munkásőrojektumok kulturális és szociális célú hasznosításáról szóló MSZP- és kormánynyilatkozatokban. Ők is, mint annyian mások. Ami azt illeti, akad iskolának alkalmas felszabadult épület, nem egy és nem is kettő. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület iskolaalapító bizottsága (vezetője Várhegyi György iskolaszociológus) rögtön az egyesület születésekor megalakult. Sok identitását kereső magyar zsidó szeretné, ha gyerekei egy nem vallásos szellemű, de a magyar mellett a zsidó kulturális hagyományt is továbbító, zsidó történelmet és irodalmat is oktató, liberális iskolában tanulnának. 1989 szeptemberében a bizottság egyedi engedélyt kapott az alapításra, s pályázati úton 2 milliót - csakúgy, mint a Waldorf. A pénzzel hozzáfoghattak a 3 éves óvodából, 6 osztályos elemiből és 6 éves középiskolából álló, Amerikában működő vallásos szellemű, de a magyar mellett a zsidó kulturális hagyományt is továbbító, modellt követő intézmény tanterveinek, tankönyveinek kidolgozásához. A 125 ezer Ft-

47 Lásd a 41. lábjegyzetet (Pedagógiai Szemle, 1990).

48 Lásd a 35. lábjegyzetet ([Alternatív iskolák ...](#) 1991).

os összeggel induló alapítvány okiratát a miniszter két hónap alatt jóváhagyta, 1990. január 12-én rákerült a pecsét. «⁴⁹

Az épületszerzés bonyodalmairól ugyanebben a cikkben részletesen is olvashatunk.

Curriculum, működés

Az elméleti megalapozásról, és annak gyakorlati teendőkre bontásáról is Gyuri szavait idézem:

»(...) mi nem álltunk oda semmilyen pedagógiai irányzat mellé. Pedagógiai elvünkben azt hirdettük meg, hogy ez az iskola elsősorban személyiség- és képességfejlesztésre törekszik, és nagyon sokat tesz a teljesítmény készítésére. Tudjuk, hogy ezt a kétfajta modellt nagyon nehéz egy iskolában egyesíteni úgy, hogy konfrontáció ne legyen a kétfajta modell között, de mi azt valljuk és hiszünk ebben, hogy az a közösség: pedagógusok, szülők és gyerekek, akik három vagy öt vagy tíz év alatt ezt az iskolát végleges formában kialakítják, meg fogják tudni valósítani a gyakorlatban.

Mi úgy építjük föl a curriculumot is, hogy nagyjából egy ötlet- és elképzelésgyűjteményt alakítunk ki, és a pedagógusokra bízunk azt, hogy végleges formába öntsék, rugalmasan alkalmazzák. Amikor meghatározzuk például a matematika curriculumot, akkor a curriculumon dolgozó kollégák ezt úgy készítik el, hogy nemcsak tartalmában lesz használható rugalmasan, hanem az óraszámában is: lesznek olyan gyerekek, akik magasabb óraszámában fognak matematikával foglalkozni, lesznek olyanok, akik kisebb óraszámában.

(...) mi elsősorban arra törekszünk majd, hogy kezdjük egy integrált tanítással, társadalmi ismerettel, ugyanígy a természetismerettel is, és utána kezdjük a gyerekek fejlődésének megfelelő korban a történelem, a művelődéstörténet, a zsidó történelem tanítását, vagy a biológia, a kémia, a földrajz és a fizika tanítását, és végén megint integrációval akarjuk befejezni a 12 év végére ezeknek a tantárgyaknak a tanítását. Hasonlóképpen történik a vizuális kultúra, az énekzenei kultúra kialakítása is.

Három sajátos tantárgyat tanítunk végig a 12 év alatt, (sőt már az óvodában is elkezdjük ezt), amelyekben a zsidó kultúrát közvetítjük. Az egyik tárgy a zsidó vallási tradíció és kultúra, tehát amelyben elsősorban a vallási, a népi közösségi tradíciókat, szokásokat tanítjuk meg.

A másik tantárgy a zsidó történelem és művelődéstörténet, a harmadik pedig a modern héber nyelv, amelynek segítségével a régi héber nyelvet is meg tudják majd tanulni. «⁵⁰

A 12 évfolyamos iskola elvéről és felépítéséről így beszélt Gyuri. Alaposságára jellemző, hogy pszichológiai tényezőket is figyelembe vesz. Nemzetközi statisztikákra és az ősi zsidó oktatási-nevelési hagyományokra is támaszkodik:⁵¹

»V. Gy.: A fő törekvésünk az volt, hogy megszüntessük a felső tagozat és a középfok tananyagában a felesleges ismétlődéseket, azokat a nyomasztó tantervbéli hibákat, amelyek az eddigi nyolc plusz négyes rendszerben törvényszerűen bekövetkeztek. A hat plusz hatos tagolás lehetővé teszi, hogy ne kelljen mindent kétszer végigtanítani, lehetővé teszi az általános iskola és a középiskola közötti átfedések kiiktatását. A curriculumok igazában véve nem hat plusz hat évben, hanem tizenkét évben építkeznek. Ezen belül a hat plusz hat éves tagolás mellett azok a fejlődéslélektani érvek szólnak, melyek szerint 12–13 éves kor táján a gyermek fejlődésében egy minőségi változás következik be. Jóllehet a személyiség fejlődése még korántsem zárul le, de

49 -Solt-: Iskolaalapítók esete az állami vagyonnal, Beszélő 1990.02.24. <http://beszelo.c3.hu/print/3092>

50 Lásd a 35. lábjegyzetet ([Alternatív iskolák ...](#) 1991).

51 Saját megjegyzésem: ezek ma is érvényes gondolatok, a mai oktatási rendszer kritikája is. - SCs.

nagyjából kialakul. Ezt követően másfajta pszichológiai megközelítésre lenne szükség az iskolai oktatásban és nevelésben.

A különböző nemzetközi és UNESCO-statisztikák áttekintése is azt mutatja, hogy a legtöbb országban e körül az életkor körül zárul le az egyik iskolázási szakasz, és kezdődik meg a magasabb színvonalú, másfajta tananyag-építkezést alkalmazó középfok. Érdekes módon az ősi zsidó hagyomány is ezt erősíti. A zsidóknál a tizenharmadik életév, a bar-micvá⁵² jelentette a fiúgyereknél az érettség, a befogadás korát. A zsidó oktatásban, iskoláztatásban ez a korszak választotta el egymástól az elemi iskolát, a hédert a középiskolától, az úgynevezett jesivától.⁵³ A zsidó iskolának számos olyan pedagógiai elve, módszere, hagyománya van, amely ma is hasznosítható. Ezek közül mi szeretnénk bevezetni azt, hogy a gyerekek a saját fejlődési ütemüknek megfelelően kerülnek a különböző osztályokba. Ez azt jelenti, hogy az iskolánkban nem szeretnénk mereven kezelni az osztályba sorolást. Régen, ha valaki az átlagnál gyorsabban végezte el az elemi iskola anyagát, az hamarabb kerülhetett a jesivába. Bárki bármikor bekerülhetett a középiskola bármelyik osztályába, azt bármikor elvégezhetette. A képességek, készségek fejlettségi szintje és nem az életkor volt a meghatározó.

Ezt a rugalmasságot mi is szeretnénk érvényesíteni.»⁵⁴

A bérelt Liszt Ferenc téri lakásban kezdődött az érdemi munka. Folyamatos volt a nyüzsgés, egymásnak adták a kilincset a meghívott résztvevők, segítőkész tanárok, pedagógusok és más szakemberek.⁵⁵

Külön csoportban dolgoztak a „science” témacsoport résztvevői, vezető szerepben Tóth Eszterrel. Volt társadalomtudományi és művészeti munkacsoport, valamint a zsidó kultúra és hagyományok munkacsoportja. Az elemi iskolai, a szabad, játékoságon és egyéni alkotáson alapuló oktatás tervezését és szervezését Szeszler Anna, a hamarosan bekapcsolódó óvodai programot előbb B. Méhes Vera tervezte, majd Haas Péterné, Jutka irányította. Oktatáskutatóként Nahalka István adott tanácsokat az új típusú oktatás megszervezéséhez. Az egyes tantárgycsoportok programterveit lektoráltattuk is, külön szakembereket kértünk fel erre.⁵⁶

Mindenképpen el akartuk kerülni a „porosz”, tanári tekintélyen, fegyelmezésen és feleltetésen alapuló oktatást, ami a hazai oktatás sajátja volt. A tanárok autonóm egyéniségét szerettük volna érvényesíteni a tantervekben és a tanulás módszereiben. A lélektelen, osztályzatokkal történő értékelés helyett egyéni teljesítményértékelést kívántunk bevezetni. Kezdetben minden egyes gyerekről félvekénti szöveges értékelést írtunk. A gyerekek saját teljesítményüket, beilleszkedésüket is értékelhették.

Különleges célunk volt a tantárgyi integráció. Ennek az a lényege, hogy ne szabdaljuk szét hagyományos tantárgyak szerint a tananyagot, ne mondjuk el ismételve ugyanazt az egyes tantárgyakban, hanem találjuk meg az összefüggéseket, kössük össze az összetartozó tudásanyagot (például a fizika-kémia vagy a történelem-művészet-társadalomtudományok területén).

Az oktatási struktúra felépítéséről, a műveltségterületekben tervezett oktatás elképzeléséről így beszél Gyuri a Pedagógiai Szemle interjújában:

52 bar-micvá: nagykorúvá avatás zsidó vallási előírás szerint

53 jesiva: a Tóra tanulmányozásának intézménye, héberül 'ülést' jelent, <https://hu.wikipedia.org/wiki/Jesiva>

54 Lásd a 41. lábjegyzetet (Pedagógiai Szemle, 1990).

55 Id. még Szeszler Anna megemlékezését, a résztvevőkről és a Liszt Ferenc téri körülményekről az 5. fejezetben

56 Például S. Nagy Katalin, Balla Margit, Dénes Gábor vizuális kultúrához kapcsolódó programterveit György Péter véleményezte

» (...) tizenkét évre terveztük meg a curriculumok fő vonulatait, a tantárgyak, műveltségterületek struktúráját. Ezen belül aztán a különböző évfolyamokban más és más módon alakul a szerkezet. Ennek érzékeltetésére jó példa a természettudomány, amelynek a programját az általunk felkért szakértők dolgozták ki. Az elemi iskolában hat éven át integrált természetismeretet tanulnak a gyerekek. A középiskolában, tehát a hetedik osztálytól kezdődően négy éven át külön tanulják az egyes természettudományi tárgyakat: kémiát, fizikát, biológiát, földrajzot. A középiskola utolsó két évében újra integrált természettudományi képzés lesz majd. Egy úgynevezett science-t fognak tanulni. Ennek keretében szintetizálják a különböző területeken szerzett természettudományi ismereteiket. A történelem tanításában is az állami tantervektől lényegesen eltérő koncepciót valósítunk meg. A történelem tanítását a harmadik osztályban kezdjük meg. Három éven keresztül, tehát az elemi iskolai szakasz végéig, társadalomismeretet tanítunk. Ez a gyerekek életkori szintjének megfelelően a társadalom fejlődésének és működésének a jellemzőit mutatja be. Jelentős teret kap ebben a programban a mai társadalmi valóság is. Hetedikről indul a hagyományos értelemben vett, kronológiai szemléletű történelemtanítás. Azért a középiskolai szakaszban kezdjük ezt, mert a gyerekek korábban nem elég érettek a történelmi összefüggések megértéséhez. Egyszerre tanulják az egyetemes, a zsidó és a magyar történelmet. A történelmi, társadalomtudományi tanulmányok befejezése szintén egy integrált tantárgy keretében történik. Ez magában foglalja a politológiát, szociológiát. Ennek a társadalomtudományi tananyagának a kidolgozásánál az amerikai társadalomtudományi programokat tekintjük modellnek.«⁵⁷

Gyuri utolsó igazgatói ténykedése idején, 1990 végén terveztük – még közösen – a **Tantervhangelőt**, melyet 1991 nyarán tartottunk Jászberényben. Ez a négynapos konferencia, amelyen részt vettek az iskola tanárai és vezetői, segítette és alapozta meg a pedagógiai program kiteljesedését és elmélyítését, tervezte meg a jövő utat. Neves szakemberek és személyiségek tartottak itt elméleti és gyakorlati előadásokat (Marx György, Vámos Tibor, Raj Tamás, Trencsényi László), valamint munkacsoportokban vitattuk meg, készítettük elő az oktatás tárgyát, a tantervet.

Engedély, pénzügyi háttér, épületek

Utoljára emlitem, de alapvető fontosságú, hogy az új iskola működését komoly szervező tevékenység, a pénzügyi alapok előteremtéséért folytatott küzdelem tette lehetővé.

Az iskola működési engedélyét a betérjesztett óratervek és iskolakoncepció alapján egyedi megoldásként adta meg a Művelődési Minisztérium 1990. január 23-án.⁵⁸

A létesítést egy néhány fős alapítvány – Világi Zsidó Iskola Alapítvány néven – tette lehetővé.⁵⁹ A működést neves személyiségekből álló, az ügyért elkötelezett kuratórium biztosította, ők nevezték ki a vezetőt, ők vitatták meg, hagyták jóvá az alapvető működési elveket. Később Iskolatanács is alakult, ez bontotta le az iskola konkrét teendőire az alapelveket és megállapodásokat. Ebben már szülők és pedagógusok is részt vettek.

A szervezők, alapítók és a változó létszámú és összetételű kuratórium tagjainak felsorolásától eltekintek, az örökké vitázó kuratóriumi üléseket, amelyeknek Gyuri résztvevője és elszenvedője

⁵⁷ Lásd a 41. lábjegyzetet (Pedagógiai Szemle, 1990).

⁵⁸ A Művelődési Minisztérium [engedélye](#) a Világi Zsidó Iskola megalapítására

⁵⁹ Az alapítók nevét lásd a Lauder Iskola megalapításának 30. évfordulójára készült évkönyvben: Lauder 30, megjelent a Lauder Javne Iskola kiadásában, Budapest 2020.

volt, csak a kezdeti nehézségek szociológiai törvényszerűségei miatt említtem meg. Az alakuló, kibontakozó demokrácia – az azonos, lelkesítő, jó cél képviselése mellett – harcot is jelentett, vélemények ütközését, és a hatalomért, elsőbbségért való küzdelmeket.

A pénzügyi alapok alakulására sem térek ki, bár nyilvánvaló, hogy Ronald S. Lauder nagylelkű adománya s még néhány alapítvány támogatása nélkül az iskola nem jöhetett volna létre.^{60,61} A hazai támogatás sem volt jelentéktelen. Az alapításra a Minisztérium is adott kezdeti tőkét. Az iskola működéséhez pedig ún. fejkvótát biztosítottak, mivel vállaltuk, hogy az állami tantervet is beleszűrjük a tananyagba.

A Lendvay utcában, egy volt munkásör-laktanyában indult meg az iskola.⁶² Nem fért, nem férhetett el benne 12 évfolyam. Az első évben egy első és egy hatodik osztályt indítottunk. A program szerint fokozatosan szerettük volna erről a két pontról osztályonként bővíteni az iskolát. Később a Tárogató úton kaptunk meg egy volt szakszervezeti épületet, ide költözött a középiskola, 6. osztálytól felfelé. Az óvoda is külön épületben működött, a város másik pontján, a Marczibányi téren, majd a BKV átalakított bölcsődéjében. Nem volt könnyű összehangolni így a három különálló tagozat működését.

S eközben egyre szorosabbra fűződött a kapcsolat a Lauder Alapítvánnyal. Lassan-lassan kialakult az új, Budakeszi úti épület felépítésének terve.⁶³ Gyuri ennek is lelkes szorgalmazója, fő szervezője volt mindvégig.

Végszó

Nem írtam még róla, milyen felemelő élmény volt azzal a sok-sok emberrel, szülőkkal is találkozni, akik érdeklődtek az új iskola iránt.

Ma is örömmel tapasztalom az iskola létezését, hogy megmaradt az eredeti elképzeléseknek megfelelő nevelési, oktatási célok mellett, és sikeres ifjú embereket nevel. Időnként odajáró gyerekekkel is találkozom, mindig lelkesek, dicsérik az iskolát, egy negyedik elemis is pontosan tájékozott az újdonságokról, az iskola szerkezeti változásairól. Kiváló emberekként működnek, dolgoznak ma is a legkülönbözőbb szakmákban (zenésztől könyvtárosig és informatikusig, vagy vezető gyakorlati szakemberként, és még sorolhatnám), akik ott végeztek, vagy akik még a nyugdíjba menetelemig ott tanultak.

2022. december

60 R.S. Lauder adománya fedezte majdnem teljes egészében az iskola új épületének későbbi felépítését a Budakeszi úton. A Lauder Alapítvány, magyarországi munkatársain keresztül már kezdettől pártolta és támogatta az iskola létrehozását. A Doron Alapítvány is felajánlott 100.000 dollárt már 1990-ben.

61 Az épület- és pénzszerzés nehézségeiről ld. -Solt-: Iskolaalapítók esete az állami vagyonnal, Beszélő 1990.02.24. <http://beszelo.c3.hu/print/3092>, valamint Székely Gábor visszaemlékezését a 3. fejezet mellékletében.

62 Ld. Gyuri [intézkedési tervét](#) is, amelyet kuratóriumi elnökként szerkesztett.

63 Ld. erről Székely Gábor visszaemlékezését a 3. fejezet mellékletében.

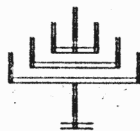
Melléklet:

Levélváltás Teller Edével

A Lauder Javne iskola megalapítását „*A Magyar Világi Zsidó Iskola Alapítvány*” készítette elő. Ennek kuratóriumi elnökeként Gyuri felkérte Teller Edét, az Amerikában élő világhíres fizikust, hogy tanácsaival és tekintélyével támogassa az iskola létrejöttét, és legyen az iskola „szellemi és erkölcsi védnöke”. Teller Ede válaszlevelében azt írta, hogy ez a felkérés mélyen meghatotta őt. A felkérést elfogadta. Írt a tolerancia fontosságáról, a zsidó hagyományok megőrzésének fontosságáról, és arról, hogy a zsidóság hozzájárult a modern liberális világ kialakításához. Levele végére magyarul, kézírással odaírta az aláírása fölé, hogy „Szeretettel”.

A levelezés másolata megmaradt Gyuri hagyatékában, bár a felkérő levelet valószínűleg újra gépelték elküldés előtt, mivel az első bekezdésben van egy ceruzás beszúrás („Budapesti”).

A továbbiakban közreadjuk e két levél másolatát, valamint *A Magyar Világi Zsidó Iskola Alapítvány* közlönyének 1990. június 4-i számát, mely tartalmazza – többek között – Teller Ede levelének magyar fordítását is.

Magyar Zsidó
Közösségi Iskola

Pf. 427. Budapest 1395

Hungarian Jewish
Community School

Budapest 62 Pf.
427.
Hungary 1395

Edward Teller
433, Genova Road
Stanford CA

Tisztelt Professzor Úr!

Mint nyilván Ön is tudja, Magyarországon a zsidók közössége a Holocaust következményeként mintegy hétszázézer főről kb. százezer főre apadt. 1945 után a megmaradt zsidóságot a diktatórikus politikai berendezkedés és az antiszemitizmus hol nyíltabb, hol rejtőző, burkoltabb hullámai sújtották. Az elmúlt negyven évben az itthon maradt túlélő zsidók többsége az elnyomásra etnikai és kultúrális asszimilációs törekvéssel és önfeladással reagált. A kommunista pártállam lerombolta a zsidóság intézményeit, így a zsidó iskoláztatást is: ^{Budapest} 19 virágzó, magasszínvonalú zsidó iskola közül egyetlen gimnázium maradhatott meg.

Napjainkban alapvető rendszerváltás megy végbe Magyarországon: szabad, demokratikus választások lesznek március 25-én, a Magyar Kormány a napokban állapodott meg a Szovjetunióval, hogy csapataik véglegesen távoznak az országunkból. Új Alkotmányunk lehetővé teszi, hogy nálunk is létrejöjjön a sokféle kultúra együttélését toleráló polgári társadalom. Ezt a lehetőséget megragadva ébredszik Magyarországon a zsidó kultúra iránti igény: 1988-ban létrejött a Magyar Zsidó Kultúrális Egyesület. A zsidóság egyre nagyobb része próbálgatja újra megtalált öntudatát és identitását, s igényli annak megerősítését, tartalmának kiteljesedését.

Ez az igény fogalmazódott meg, amikor egy Magyar Zsidó Közösségi Iskola alapítása és fenntartása érdekében létrejött a Magyar Világi Zsidó Iskola Alapítvány. A 12 évfolyamra tervezett iskola működését - amelyhez óvoda is tartozna - a Művelődési Minisztérium 1990. januárjában engedélyezte. Első újsághirdetésünk nyomán 260 szülő

jelezte, hogy gyermeküket ebbe az iskolába szeretnék járatni.

Iskolánk az európai kultúra és a polgári humanista értékek közvetítése mellett különleges súlyt helyez arra, hogy a gyermekekkel megismertesse a zsidó kultúra hagyományos és modern értékeit, a zsidó szellemiséget, a zsidó történelmet. Az angol nyelv mellett modern hébert is szeretnénk tanítani, valamint megismertetni gyermekeinkkel a mai zsidóság életét: Izraelben és diaszpórában egyaránt. Fontosnak tartjuk emellett, hogy a tanítványainkat felkészítsük a magyar, európai, amerikai és izraeli egyetemekre.

Önhöz fordulunk iskolánk ügyében, mert tudományos életútját, gondolkodói és erkölcsi felelősségét ismerve bízunk az Ön humánus szellemiségében. Reméljük, hogy iskolánk filozófiája és orientációja, valamint pedagógiai elképzeléseink megnyerik az Ön rokonszenvét. (Ezért mellékeljük az iskolánkról készített tájékoztatót.)

Önt az iskola **szellemi és erkölcsi védnökének** kérjük fel: szeretnénk, ha tanácsaival és tekintélyével támogatna minket; ha levélben köszöntené az iskola leendő tanárait és diákjait; ha kifejtené a véleményét, hogy mit vár egy új magyar zsidó iskolától és milyen szellemiséget ajánl a figyelmünkbe.

Tisztelettel kérjük, válaszoljon kéréseinkre és támogatását előre is köszönjük az iskola szervezőbizottsága nevében.

Budapest, 1990. március 12.

Várhegyi György
a Világi Zsidó Iskola Alapítvány
kuratóriumának elnöke

May 15, 1990

Mr. Várhegyi György
Hungarian Jewish Community School Foundation
Budapest, Liszt Ferenc sq. 10.
HUNGARY 1061

Dear Mr. Várhegyi:

I am deeply moved to be offered an honorary position in connection with the Hungarian Jewish Community School Foundation. Please give my acceptance and the following brief message to your meeting on May 20, 1990.

To my mind the most precious of the Jewish traditions is the one of tolerance. We have been persecuted by every one of the extreme dictatorships--by Hitler in a most horrid fashion, but also by Stalin. We have contributed in a most diverse manner to the culture and development of the modern liberal world. With this world becoming smaller and more closely interrelated, common moral principles acting for peace are more urgently needed than ever before. We are also joined by our supportive relations to the state of Israel, that remarkable revival of a dynamic Jewish community.

I wish you every possible luck for the education of the next Hungarian/Jewish generation. Hungarian/Jewish scientists have contributed mightily to the defeat of the regime that brought on the holocaust. I hope that the names of

Kármán Tódor

Szilárd Leó

Wigner Jenő

Neumann János

will remain forever a part of the splendid Hungarian/Jewish tradition in mathematics, physics and education.

Wishing your school the greatest of success and hoping that its students will make decisive contributions to the building of a free Hungary as a part of a democratic world community.

Szentottel
Teller Ede

KK					II		00 00
K					I		0 0
KKK KKKK	R R R R	TT TTT TT	KK KK KKK	SSSSS	II I	TT TTT TT	00000
E KK E E	RR R RRR	T TT TT T	E K KK E	SS S SS	II	T TT TT T	0 0 0 0
EE	R	TTT	EE	SS SS	II	TTT	0 0 0 0
EE	RR R	T T	EE	SS	II	T T	00 00
E EE E	R R R RR	T T	E EE E	SSS	II	T T	0 0 0 0
E EE E	RR R R	TTT	E EE E	SS	II	TTT	0 0 0 0
EE	R RR	T T	EE	SS SS	II	T T	00 00
EE	RR RR	T T	EE	SS	II	T T	0 0 0 0
E EE E E	R R	TTT	E K KK E	SS S SS	II	TTT	0 0 0 0
KKK KKKK	RRR RR	T T T	KK KK KKK	SSSSS	IIII	T T T	00000

AZ ALAPÍTVÁNY HÍREI

A Magyar Zsidó Közösségi Iskola Alapítvány tiszteletbeli elnöke Teller Ede professzor, aki legnagyobb örömkre a felkérést elfogadta.

Az Alapítvány képviselői május 25-én tárgyalást folytattak Ronald S. Lauder nagykövettel. Kölcsönösen egyeztették az iskola kezdésével kapcsolatos álláspontjukat és kialakították a Lauder Alapítvánnyal való együttműködés kereteit.

A tárgyaláson jelen volt Eliezer Even úr, a Jewish Agency of Israel magyarországi megbízottja és Boruch Oberlander rabbi New Yorkból.

A Ronald S. Lauder Alapítvány a múlt megőrzését, az elpusztított értékek megújítását tekinti elsődleges feladatának. Lauder úr nagyvonalú anyagi támogatásával jöhetett létre többek között az Amerikai úti szeretetotthon nemrégiben felavatott új szárnya, a szarvasi zsidó ifjúsági tábor. Nagykövet úr második éve szervez féléves csereutazásokat amerikai és magyar diákoknak. Ausztriában iskolát alapított a Kelet-Europát elhagyó zsidó családok gyerekei számára.

The Ronald S. Lauder
Foundation

Ronald S. Lauder, és az Alapítvány emblémája

Az alábbi levelet kaptuk Teller Edétől

Kedves Várhegyi úr!

Mélyen meghatótt, hogy tiszteletbeli elnökséget ajánlottak fel a Magyar Zsidó Közösségi Iskola Alapítványban. Felkérésüket elfogadom és kérem, a május 20-i gyűlésükön tolmácsolja az alábbi üzenetet.

Számomra a tolerancia az egyik legértékesebb zsidó hagyomány. Mindenfajta diktatúra idején üldöztetésben volt részünk, a legszörnyűbb formában Hitler uralma alatt, de ugyanúgy Sztálin idejében is. A modern liberális világ fejlődéséhez a legkülönbözőbb módokon járultunk hozzá. Az egyre szűkülő világban egyre szorosabb kölcsönös függések alakulnak ki, ezért a békéért fellépő közös erkölcsi elvekre sokkal nagyobb szükség van mint valaha. Összeköt bennünket az is, hogy támogatjuk Izrael államát, egy dinamikus zsidó közösség figyelemre méltó újjáéledését.

A lehető legtöbb sikert kívánom Önöknek a következő magyar zsidó generáció nevelésében. A magyar zsidó tudósok nagyon jelentős mértékben járultak hozzá a holocaustot előidéző rezsim megdöntéséhez. Remélem, hogy Kármán Tódor, Szilárd Leó, Wigner Jenő, Neumann János neve örökre a ragyogó magyar zsidó matematikai, fizikai és pedagógiai hagyományok részét fogják képezni.

A legnagyobb sikereket kívánom az Önök iskolájának és remélem, hogy tanulók döntő módon járulnak majd hozzá a demokratikus világ részeként létrejövő szabad Magyarország építéséhez.

Szeretettel

Teller Ede

Melléklet:

Székely Gábor a Lauder Javne Zsidó Községi Iskola megalapításáról

Székely Gábor, 1990-1994 közötti főpolgármester-helyettes visszaemlékezése a Lauder Javne Zsidó Községi Iskola megalapításáról:

»1989. lehetett, amikor a Garay utcai MAZSIKE helyiségben odajött hozzám a Várhegyi Gyuri, akit – mint Egerből származó zsidót – már ismertem. Egy lapot adott, nézzem meg, mert akarnak csinálni egy világi jellegű zsidó iskolát. Ez volt a Világi Zsidó Iskola Alapítvány alapító okiratának a tervezete. Megnéztem és az akkori adományozók közül a legtöbbet adókkal egy szinten, 10 ezer forinttal beszálltam. Így lettem alapító a mai Lauder iskolában.

A következő emlékem a Lendvay utcában működő iskolából van. Ott volt egy könyvtárszoba sok könyvvel és egy hosszú asztallal, oda hívtak. Akkor már főpolgármester-helyettes voltam, tehát mindenképpen 1990 novembere után történt. Ott volt Ronald S. Lauder, Raj Tamás és Erős János bankár, a többiekre már nem emlékszem. Utána Lauderék megkerestek a Városházán, majd többször is találkoztunk. Egyre emlékszem, mert az fontos volt. Elmentünk a Százéves étterembe, és ott elkezdtünk beszélgetni, illetve megállapodni az új iskola építéséről. Lauder kívánsága az volt, hogy a Fővárosi Önkormányzat biztosítson telket, ő pedig finanszírozza az építkezést. Zöldövezetet akart, így került elő a Budakeszi úti gyermekotthon részben leválasztható telke. Ő vállalt 4 millió dollárt, az iskola pedig azt, hogy eladja 70 millió forintért a Lendvay utcai épületét, amiből felépíthető az új iskola. A 4 millió dollár az egész összegnek a 80-90%-a lehetett. Próbálkoztunk téglajegyek eladásával is, de alig jött össze belőle pénz. Lauder azt mondta, hogy az iskola felépítése után ő már nem támogatja éves utalásokkal az iskolát, de ezt hál' Istennek nem tartotta be. Feltételnek adta még nekem, hogy hozzak össze egy templomközösséget és tartsuk fenn mi, a közösség tagjai. Ez a péntek esti imádkozás már elkezdődött a Lendvay utcában néhány külsős és több szülő, leginkább az ún. Korlát Club részvételével (a korlát, ahol a gyerekeiket leadó szülők megálltak beszélgetni). A Fővárosi Önkormányzat Tulajdonosi Bizottsága 99 éves bérleti szerződést kötött a telekre azzal a feltétellel, hogy ezt csak oktatási célra lehet használni, és ha nem, az épülettel együtt a város használhatja tovább. Ebben elévülhetetlen érdeme volt a Fővárosi Önkormányzat akkori Tulajdonosi Bizottsági elnökének, Ungár Klárának.

Az iskola megnyitó ünnepségén ott volt a köztársasági elnök, Göncz Árpád, Ronald S. Lauder, továbbá az amerikai és az izraeli nagykövet, valamint a kormány és a főváros képviselője. Nagy felhajtás volt. A megnyitó beszédben valaki többször is hivatkozott a Németh-kormányra, természetesen a rendszerváltás előtti utolsó kormányra, Németh Miklósera. Egy idő után valaki szólt, hogy a tolmács ezt Német Szövetségi Kormányként fordítja. Leállt a beszéd, mindenki hangosan röhögött. Így a hangulat még jobb lett.

Az iskola az elmúlt 30 évben nagyon sokat változott. Az első években 'ultraliberális' elvekkel működött, az volt a cél, hogy a gyerekek jól érezzék magukat. Egy idő után a tanárok is, meg a szülők is rájöttek, hogy ez kevés, hiszen a gyerekeknek tovább is kell tanulniuk. A vallással kezdetben távolságtartó volt az iskola, de ez később sokat enyhült.»

4.

Bak Zsófia

Az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete

Az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete 1992. április 24-én alakult meg 26 iskola/óvoda részvételével a Közgazdasági Politechnikum Vendel utcai épületében, ahol az iskola alapítója, Horn Gábor adott neki helyet.

1990-ben, a rendszerváltással újra megnyílt a lehetőség az állami oktatás mellett egyéb fenntartású közoktatási intézmények alapítására. Így alapítványok, magánszemélyek, gazdasági társaságok és természetesen egyházak kezdtek el iskolákat, óvodákat, alapfokú művészetoktatási intézményeket, óvodákat, sőt, felsőoktatási tanulóhelyeket létesíteni.

A nem egyházi magániskolák alapítói mindig valóságos szülői és pedagógusi igényeket kívántak kielégíteni, és új, gyakran alternatív pedagógiai célú iskolákat hoztak létre. Ezek az iskolák, óvodák a társadalom szélére sodródott réteget is magasabb színvonalú oktatásban akarták részesíteni, illetve innovatív, alternatív, a magyarországi mainstreamtől eltérő felfogású, szabad, szabadon gondolkodó pedagógusok műhelyeivé váltak.

Annál az [előadásnál](#),⁶⁴ melyet Az alapítványi és magániskolák címmel a velük foglalkozó tudományos tanácskozáson mondott el Gyuri 1992. január 28-án, senki nem tudná autentikusabban leírni, mi előzte meg az Egyesület megalakulását. Mi volt az, ami a szükségletet előhívta, kik és miért vettek benne részt, mik voltak a fő célkitűzések, buktatók, milyennek látták a jövőt?

Látható volt, hogy az egyházi fenntartású (továbbiakban: az egyházi iskolák) intézmények száma jóval meredekebben fog emelkedni, mely az egyházak hatékonyabb érdekérvényesítő képességének volt betudható. Amíg a nem állami, nem egyházi fenntartású iskolák (alapítványi és magán) 8-10 intézménnyel lesznek többen a közeljövőben, addig az egyháziak száma 100-120 %-kal fog növekedni. Ez a tendencia nem csak a szülői igényeket képezi le, hanem, ld fentebb, a jobb érdekérvényesítés áll a háttérben.

Az AME ennek az anomáliának a kiegyenlítésére, a magániskoláztatás lehetőségeinek hátrányait ledolgozandó, a jobb érdekérvényesítést célzó törekvés előmozdítására jött létre. Ahhoz, hogy ez utóbbi célt meg tudja valósítani, Gyuri több irányból kívánta képezni az új civil kezdeményezést, ez idő tájban még tudatlan és képzetlen, mindössze a közös lelkesedés, újat létrehozni akarás hajtotta tagjait.

Az AME [Alapszabályában](#) közös, egyetemes, a gyermekjogok maximális előtérbe helyezését kinyilatkoztató mondatokat, elveket és jogi formulákat fogalmazott meg csakúgy, mint az átláthatóságot, a demokráciát és az egymás iránti tiszteletet. Ezt az okiratot írta alá az a 26 iskolavezető, aki Gyuri és két fiatal munkatársa, Kocsis Lilla és Darázs Dóra első felhívására a részvétel, a csatlakozás, az egyesület megalakulása mellett döntött. Óvodától a szakképzésig:

⁶⁴ Kutatás közben, Alapítványi és Magániskolák, Tudományos tanácskozás, Budapest, 1992. január 28-29. Oktatáskutató Intézet, Bp. 1992. p.23-28.

alternatív - Waldorf és Rogers - és nem alternatív programú általános iskolák, gimnázium és művészeti iskola is volt az alapítók között.

Hamarosan ez a szám – a megalakulásnak hírére véve – 36-ra növekedett még abban az évben. Innen aztán egy bő évtizeden keresztül jelentős számbeli, az eredeti taglétszámnak több, mint ötszörösére növekedés volt megfigyelhető, hiszen Gyuri nagy hangsúlyt és rengeteg időt fektetett az oktatási kormányzattal való egyezkedésre a tagok és leendő tagok érdekében.

Talán az épületszerzés gondjai voltak ezekben a kezdeti időkben a leghangsúlyosabbak. Ha sikerült egy-egy önkormányzattól nem csillagászati áron bérelhető épületet kilobbiznia, nyertünk. Vagy ha sikerült két intézményt rávennie a társbérletbe költözésre, nyertünk. Sőt! Volt olyan iskola és óvoda is, amely szert tett saját épületre, abban tudta megalapítani intézményét. Ebből volt a legkevesebb, különösen Budapesten. Ellentétben ugyanis az egyháznak azzal a lehetőségével, hogy visszakaphatta régi épületeit, nekünk ez nem állt a rendelkezésünkre. Tárgyalások, kormányzati – önkormányzati segítség kérése, kilincselés, meggyőzés, újabb kilincselés és újabb meggyőzés, amíg aztán egy-egy alkalommal az AME elnöke sikerrel járt.

Azokban az időkben, a rendszerváltás kezdetén nagy becsben voltak az ún. civil szervezetek, melyeknek a megalakulása, a magyarországi nonprofit világ születése a részvételünkkel, a szemünk előtt, Gyuri jelentős szerepvállalásával zajlott.

1994-ben a Római parton tartottuk meg első nagy konferenciánkat *Iskolák a nonprofit szektorban* címmel.

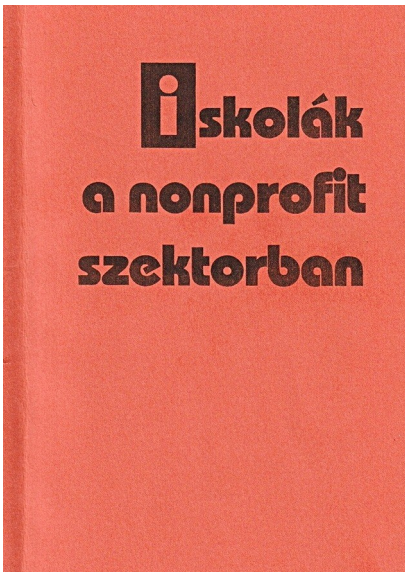
A KÖTET SZERZŐI	
BAK JÁNOS MIHÁLY DR. – történész	Közép-európai Egyetem, Középkori Történeti Tanszék – Budapest
BÍRÓ ANDRÁS – igazgató	Autonómia Alapítvány – Budapest
FITZHERBERT, LUKE – igazgató	Directory of Social Change – London
HORN GYÖRGY – pedagógiai vezető	Alternatív Közgazdasági Gimnázium – Budapest
HORVÁTH ATTILA DR. – ügyvezető alelnök	Iskolafejlesztési Alapítvány – Budapest
KOHLI, WENDY DR. – egyetemi tanár, pedagógia	University of Baton Rouge – Louisiana
RABB MÁRIA – munkatárs	Partnership Iroda – Budapest
SEBESTÉNY ISTVÁN – szociológus	KSH Társadalomstatistikai Főosztály – Budapest
SZAKOS, JOE – munkatárs	Partnership Iroda – Budapest
SZESZLER ANNA DR. – elnökhelyettes	Alapítványi és Magániskolák Egyesülete – Budapest
VÁRHEGYI GYÖRGY – elnök	Alapítványi és Magániskolák Egyesülete – Budapest

TARTALOM

Bevezetés	7
Várhegyi György Az alapítványi- és magániskolák helyzete	9
Sebestény István A nonprofit szféra eredete és jellemzői	11
Bíró András Önszerveződés és etika	19
dr. Wendy Kohli Reform-pedagógiai mozgalmak	29
Horn György Az iskolavezetés és irányítás feladatai a magán- és alapítványi iskolákban	33
dr. Wendy Kohli Alternatív iskolák vezetése	41
dr. Horváth Attila Intézmények fejlesztése	45
Luke FitzHerbert Alternatív, kísérleti- és magániskolák menedzsmentje	51
dr. Bak János Pályázatosdi avagy Grantsmanship	57
FÜGGELÉK	
Joe Szakos – Rabb Mária A hatékony menedzsment néhány elve és módszere	65
Nonprofit menedzsment ismeretek	69
dr. Szeszler Anna Beszámoló a Reform-pedagógiai mozgalmak szekció munkájáról	73

Gyuri [bevezető előadásában](#) ismertette az első két év eredményeit, a célkitűzéseket, az egyesületté alakulás útját, örömeinket, félelmeinket. Akkoriban tanultuk ezeket a kifejezéseket, és a mögöttük húzódó tartalmat: nonprofit, civil, pályázat, pályázatírás, harmadik szektor, fundraising csakúgy, mint egynémely – a nyugati oktatási világban már jól ismert – új pedagógiai fogalmat, alternativitást, reformpedagógiát, kooperatív tanulást.

Az Egyesült Államokból és Írországból is érkezett előadónk, első szóra elfogadva meghívásunkat. Abban az időben hívószavak voltak ezek a fogalmak határon belül és messze kívül egyaránt. Civilnek lenni, polgárosodni, önszerveződni egy-egy jó ügyben, közös ügyben. Mint pl az oktatás.

Iskolák a nonprofit szektorban

Mind az Egyesület, mind pedig az egész civil szféra magára vonta a társadalom és a kormányzat figyelmét. Látható volt ez egyes intézkedésekből, különböző, a társadalmi szervezetekkel és azok működésének szabályzására alakult bizottságokból, tisztségviselőkből, konferenciákból és találkozókban a kilencvenes évek közepén.

Az Egyesült Államok International Visitor Program-ja éppúgy megtalálta magyarországi képviselőjén keresztül az Egyesületet, mint európai országok hozzánk hasonló szervezetei, és

kapcsolatot kerestek velünk, mint az egyik elsőként megalakult és az egyik legnagyobb taglétszámú civil szervezettel. A harmadik szektor egyre bővülő világában jelentős volt mind a mobilitás, mind a fluktuáció. Egy megkezdett tárgyalást egy hónap elteltével valószínűleg mással kellett folytatni, mint akivel belefogtál, illetve az a személy, akivel tárgyalni kezdtél egy hónapja, az már alighanem egy másik szervezetnél töltött be ilyen-olyan tisztséget, vállalt ilyen-olyan szerepet, illetve már nem azon a telefonszámon, sőt, nem is azon a címen lehetett megtalálni. Ezzel ellentétben az AME „állandó” volt. Ezt nem egyszer hallottuk vissza kollégáktól, társszervezetektől, egyéb egyesületi, alapítványi vezetőktől: „még mindig ott vagy az AME-nél?” Hogyne lettünk volna még mindig ott, hiszen szervezetünk egyre bővülő létszámú tagjaiért felelősséget vállaltunk, számítottak ránk, nekik magyarázattal tartoztunk minden lépésünkért, melyet természetesen az ő érdekükben igyekeztünk megtenni.

Kezdett kialakulni egy kép, mi történt az elmúlt években és egy tendencia, merre tovább. 1996-ra Gyuri szociológus-pedagógus agyában összeállt egy pillanatkép, aminek előzménye és várható, valamelyest kiszámítható jövője vált számára láthatóvá, és megírta a Független iskolák Magyarországon – Remények és valóság című hiánypótló könyvét, melyet az AME büszkén adott ki. A könyvet azóta mintegy félszáz államvizsgára készülő pedagógus-szociológus-filozófus-, sőt, közgazdász hallgató használta fel diploma-munkájának megírásához. A kötet – 1994-ben – körülbelül 300 nem állami, nem önkormányzati, nem egyházi, azaz alapítványi, vagy magánfenntartású közoktatási intézményt jegyez függetlenségében, és ugyanennyi egyházi fenntartásút is.

FÜGGETLEN ISKOLÁK MAGYARORSZÁGON

REMÉNYEK ÉS VALÓSÁG

VÁRHEGYI GYÖRGY

SZABAD TANÁRKÉPZÉS A MODERN TÁRSADALMAKBAN

1992 és 1998 között Gyuri vezetésével az Egyesület megerősödött, annak elnökeként jó viszonyt alakított ki a mindenkori oktatásirányítással. Szót értett Andrásfalvy Bertalannal és Mádl Ferencsel éppúgy, mint Magyar Bálinttal és Fodor Gáborral a tagok érdekében. Egyenes, játszmák nélküli, becsületes, kiszámítható viszonyok között éltünk akkor, még azzal is együtt lehetett működni, aki nem pontosan úgy gondolkodott a politikáról, mint mi magunk. Ettől még lehetett közös ügyünk. Mindeközben arra is gondot fordított, hogy majdani utódjaként társelnököt állítson az AME élére Horn György személyében.

Az AME különböző, a szféra számára értékes információkat tartalmazó kiadványokkal segített tagjainak (és minden érdeklődőnek) tágabb ismeretek szerzésében, több irányba kiterjedően igyekezett megmutatni a világot, de legalábbis Európa a miénkhez hasonló törekvéseit.

A dr. Békési Ágnes szerkesztésében kiadott könyvünk 5 cikket tartalmaz bemutatva egy-egy nyugat-európai tanárképző intézményt. Ollerupról Egon Foldberg, a híres Emerson College-ról John Thompson ír terjedelmes fejezetet. Ghilead Avissar már 1996-ban ír cikkében azokról a tanárképző műhelyekről, melyek a sajátos nevelési igényű gyerekekkel való foglalkozásra tették fel életüket. Wendy Kohli cikkében pedig az Egyesület Államokból tudósít tanárképzésről és reform pedagógiákról.

E kötet eredetijét például az a Peter Mason adta át nekünk szabad felhasználásra, akinek nevéhez fűződik az ECNAIS (European Council of National Associations of Independent Schools) megalapítása, melynek az AME oszlopos tagja, és amely vezetőségi tevékenységében az AME elnökségének képviselője több, mint egy évtizede részt vesz.)

A kötet bemutatja Nyugat-Európa szinte valamennyi országában a független oktatás műhelyeit, a vele foglalkozó kormányzati politikát, a társadalom attitűdjét irányába, iskolahasználók és döntéshozók szempontjából.

Egyesületi vezetőként Gyuri igyekezett minél több irányba nyitni, az Egyesület képviselte részt vett valamennyi civileket, és valamennyi oktatást érintő bizottságban, ernyőszervezetben, ott volt valamennyi konferencián, hallatta a hangját a tagjait érintő kérdésekben, észrevétette magát mind a kormányzatban, mint a társadalom érdeklődő tagjai körében.

5.

Visszaemlékezések

Horn György

Találkozáspontok

Várhegyi György emlékezete

Mondják, a születésnap arra való, hogy az ember megmutassa az ünnepeltnek azokat a fontos, jó tulajdonságait, azokat az örömöket, érzéseket, amiket máskor is tud, érez, de a hétköznapiakon nem beszél róla. Különösen igaz ez egy 100. születésnap esetén. Ilyenkor gondoljuk át, és adjuk közzé az érintett, és a világ számára, hogy a születésnapos mennyire fontos számunkra máskor is, csak máskor nem elmélkedünk róla, csupán ott van a tudatalattinkban, az érzelmeinkben. Többek között ezektől az emlékektől, érzelmektől vagyunk azok, akik vagyunk. Bennünk van minden másik ember emléke, az események, történések sorozata, és akár a levegő, körülvesz minket. Bennünk van, de nem gondolunk rá, csak a hiányát érezzük, ha elveszítjük valahol. Most, amikor a Várhegyi György Alapítvány felkért, írjam le, hogy mi az, ami fontos emlékként rögzült bennem Várhegyi Gyuriról vettem csak észre, milyen sok mindenben határozza meg szakmai munkámat, pedagógusi hétköznapijaimat. Az elmúlt 30 - 35 évben, a feladataimnak nagy hányada volt olyan teendő, amikhez nemcsak éppen köze volt Gyurinak, hanem fontos volt és maradt is a szerepe. Pedig nem voltunk nagyon közel egymáshoz. Nem sokszor találkoztunk, nem sokat beszélgettünk, nem volt köztünk sem baráti, sem tanár - diák, vagy akár mester - tanítvány viszony. Ma mégis úgy gondolom, hogy ezek közül akármelyik lehetett volna, de nem volt rá alkalom. Különös, de az idő múlásával mégsem csökkent a hatása. Kevés a közös történetünk, de annál több a közös értékünk. Hasonlóak a céljaink, és ismétlődőek lettek a teendőink is. Különböző időben, különböző helyekről érkeztünk hasonló pontokra. Gyuri sokkal idősebb volt nálam, és nem pedagógusként vett részt az iskolaügyekben. Én akkor bent éltem az iskolában, s meggyőződésemm volt, hogy csak a pedagógusközösségek autonómiája teszi lehetővé az iskola megújulását. Mondhatjuk, ellenkező irányból érkeztünk ugyanoda, s ma - amikor éppen annyi idős vagyok, mint ő volt, amikor megismertem -, azt hiszem, sok szempontból ugyanott tartok, mint Gyuri akkor. Anélkül, hogy érdemben kapcsolatba kerültünk volna, mentem végig azon az úton, amit – úgy tűnik – kijelölt nekem. Én bentről, az iskolából néztem a viharosan változó világot, Gyuri nagyobb távlatokban az egészet követte, azt kívánta megismerni, alakítani.

Az első „találkozásom” még csak a Várhegyi György névvel volt. Olvasóként, amiképpen ma mondanánk, virtuálisan, a Diákéletmód Budapesten című könyvön keresztül. Pályakezdő pedagógusként ez volt az egyik fontos tartalmi forrása az azóta is meglévő meggyőződésemmnek, hogy az iskola legfontosabb funkciója a szociális kompetenciák fejlesztése, egyben rá is világított

az iskola szörnyűségeire, kudarcaira. Az iskolában szinte bent élő pedagógusként, nyüzsgő, programszervező, közösségi emberként sokáig gyanakodva néztem a kutatókat, a megfigyelő státusú kívülállókat. Nekem ez a könyv volt az első egyike, ami felértékelte bennem az oktatáskutatók, a szociológusok munkáját. Csak később tudtam meg, hogy korábban ő is, szerzőtársai is tanítottak, habár mindannyian átmeneti állapotnak tartották az életükben a tizenévesekkel való mindennapos foglalkozást. Ez bátorított fel később a '80-as években, hogy kezdő iskolavezetőként keressem a kapcsolatot a nagy öregekkel: Várhegyi Gyurival, Gázsó Ferencsel. Gázsó támogatásával jutottam el az AKG-ig, Gyuriéval az AME-ig.

Második találkozásunk sem volt személyes találkozás. A rendszerváltás lázában alakuló iskolák közül az egyik első volt „a Lauder”, aminek alapításában meghatározó szerepet vállalt. Bármennyire is örültem az új iskolatársnak, nem kis gyanakvással kérdeztem az alapításkori pedagógusoktól, hogy mennyire szólt bele a külvilág, az üzlet, az alapítvány, az identitásukat kereső zsidó közösség az alapításba, a programalkotásba, a hétköznapijaikba. Hiszen az AKG legfontosabb alapelve az volt (és maradt), hogy az a pedagógusok iskolája. A kívülről vezérelt iskolákból elegendő volt. Nagyon gyorsan kiderült, hogy a pedagógusok programalkotásának, autonómiájának a legfőbb garanciája éppen ő, Várhegyi György volt. Ő kötötte össze az iskola belső világát a külvilággal, a megrendelőkkel. Ő volt a szervező, a biztonság záloga, ugyanakkor az alakulás, a működés feltételeinek az egyik legfontosabb biztosítója.

A harmadik találkozásunk az AME megalakulásakor volt. Én eleinte viharosan tiltakoztam egy új szervezet létrehozása ellen, mert éppen túl voltunk a Tanszabadság Társaság szervezésén, és nem akartam megosztani az érintettek körét. Nem vitatkozott velem, csak meghallgatott, és meggyőzte a többieket az intézményfenntartói érdekképviselő szükségességéről. Az első években ki is maradtam a közösségből. Olyan szervezeti struktúrát alakított ki, ami egyrészt azóta is működőképes maradt, másrészt megőrizte egyaránt a demokratikus civil szervezet minden sajátos vonását, a lelkesedést, a közös értékek őrzését, a szakmai együttműködést, a közös döntések eljárásrendjét. Egyszerűen jól volt kitalálva. Elvszerű és működőképes, nyitott, és közösségteremtő civil szervezet jött létre Gyuri intenciói, és szervezése következményeként. Tudom, mert az alapítás után egy - két évvel „maga mellé vett” társelnöknek, majd rám hagyta az alapítványi iskolák közös érdekképviselőnek, terheinek zömét. Az AME létrejötté Gyuri következetességének, kitartásának és abbéli meggyőződésének volt az eredménye, hogy az azonos érdekű, szemléletű intézmények összefonódása fontosabb, mint az egyéni sikerek halmaza. Az intézményi szintű, támogató civil szervezet reprezentálja az egész független, autonóm világot, és képes a kormánnyal, a társadalommal való alkura, tárgyalásra akkor is, ha a szervezet tagjai nagyon- nagyon különböznek egymástól.

Az az időszak, amikor társelnökként dolgozhattam mellette, alapvetően meghatározta későbbi munkámat, nemcsak az Egyesületben, máshol is. Az a nyugodt, érvelő megközelítés, az a stratégiai gondolkodás, ami jellemezte, minta lett számomra. Benne lenni a folyamatokban, belülről megismerni, majd hátrébb lépni és szemlélődő státusban végiggondolni a feladatokat, ez az igazi vezetői magatartás. A leszakadók, hátrányos helyzetűek támogatása, a toleráns attitűd, a transzparens szervezeti működés, ez mind mintaként szolgált, és maradt meg mind az AME, mind az én értékrendemben.

Egy ember addig él, amíg van, aki emlékezik rá. Gyuri emléke a végtelenig és tovább is tart, hiszen autonóm pedagógusközösségek - s talán iskolák is - mindig lesznek, amíg csak gyerek, felnőtt, társadalom létezik. Ezeknek a közösségeknek - talán iskoláknak - örök tanulság és követendő példa az ő életműve, írásai, a Lauder, s talán az AME is sokáig megmarad, amelyek nélküle nem születtek volna meg.

Ha minden nap nem is, de számtalan hétköznapon gondolkodom ma már arra, mennyi minden köt hozzám, mennyire fontos nekem. Emlékezzünk rá, és vigyük tovább a legfontosabb üzeneteit: a szolidaritást, a toleranciát, a szabadságot, a felelősségvállalást.

Budapest, 2022. május

Horn Gábor

„... miben is, hogy valamiben?”⁶⁵

Várhegyi Gyuri barátunk évnapjának centenáriuma sokféle szembenézésre sarkallhat bennünket.

A túlradóan jó kedélyű, a diákjaival természetes derűvel együtt rezonáló, a hazai oktatáskutatásban úttörő munkát alkotó barátunk és Mesterünk életművébe belelapozva döbbenet látjuk, hogy önsorsrontó módon ugyanazokkal a problémákkal küzdünk gyakran ma is, mint ő, egy emberöltővel ezelőtt.

Gyuri 1972-ben(!) írt a Valóság hasábjain adatolt tanulmányt arról, hogy - egyesek feltevéseivel ellentétesen - milyen kíméletlenül intenzív munkát igényel a lelkiismeretes tanári jelenlét az órákon, és mennyi felkészüléssel jár, illetőleg, hogy összességében kiemelkedően sok munkateher hárul az alulfizetett tanári szakma képviselőire.

Három évtizeddel ezelőtt a tőle megszokott türelemmel magyarázta el több szakmai fórumon, hogy az oktatási autonómia hasznos intézmény, hiszen, ahol "*helyi tantervet és tananyagot* készítenek a pedagógusok, ami egyrészt a tanítás mellett rendkívüli megterhelést jelent, ugyanakkor megvan a maga varázsa annak, ha maguk készítik azt, amit használni fognak. A tantervkészítés és tananyagfejlesztés legtöbbször alternatív pedagógiai célok megvalósítására, és egyes részigények kielégítésére törekszik. A pedagógiai célok közül a sokoldalúság, az integráció és az alternativitás, illetve a gyermekközpontúság és a személyiségfejlesztés elvét próbálják megvalósítani."

No és az is önkritikára sarkallóan meggondolkodtató kérdés, hogy miként lehetséges az, hogy a Gyuri által életre hívott Alapítványi és Magániskolák Egyesülete ma is több küzdelmet kénytelen vívni, mint ahány „jó gyakorlatot”, tanítási modellt átvesznek tőle a közoktatás intézményei, holott azt hittük, hogy „lecsurognak” majd, avagy divatos szóval a disszemináció részévé válnak eredményeink.

A jelenleg további bővülésen és modernizáción munkálkodó Lauder Javne Iskola mai tanulói már nem ismerhetik sajnos a magyar alternatív oktatás egykori doyen-jét, a világi zsidó iskola megalapításának atyját, aki körül e ködbe vesző történelmi időkbe (mennyivel biztatóbb idők

⁶⁵ Várady Szabolcs *Mégis miben?* c. verséből, mely a [Hátha nem úgy van](#) kötetben jelent meg 1988-ban.

voltak, mint a maiak!) magam is segíthettem szerény eszköztárammal Gyuri céljainak megvalósítását.

Várhegyi György, akárcsak a tragikusan korán távozott Liskó Ilona emléke, arra int bennünket, hogy ne hátráljunk meg: bármilyen cudar a „felnőtt világ”, mi, akik tudunk valamit arról, hogy a gyerekeknek milyen iskolában kéne boldog gyerekkorra szert tenniük, miként válhatnak tanárok, szülők, gyerekek egyként egy iskola polgáraivá – ebben a szomorúan nem polgárosodó országban –, mindent meg kell tennünk azért, hogy ebből a lehető legtöbb sikerüljön, legyen bármilyen nagy is az ellenszél.

S mostanság – hogy személyesebb vizekre evezek – az időskor küszöbén, ha visszagondolok egykori Mesterem dinamizmusára, felszabadult szellemi frissességére, mely élete végéig sajátja volt, őszintén remélem, hogy ebben is követője lehetek.

Így aztán a címben idézett pesszimista Várady Szabolcs sorra az a válasz, hogy én, a magam részéről leginkább a leendő Várhegyi György-szellemű fiatalokban bízom, akik tovább törik az általa feltárt utat.

2022. november

Szeszler Anna

Várhegyi György emlékére

Drága Gyuri!

Emlékszem, amikor először hívtál telefonon. Korábban csak az írásaidat ismertem, mert az egyetemen jókat beszélgettünk a Boldog gyermekkor és A társadalom, az iskola és a pedagógia című könyvek kapcsán. Szóval megcsörrent a telefon, „Itt Várhegyi György beszél”. Meglepődtem a személyes hívástól. Megtiszteltetésnek éreztem, hogy meghívtál a rendszerváltáskor elindult iskola előkészítő csapatába. Hamar kiderült, hogy jónéhányan vagyunk, és hogy kit innen, kit onnan, de sokan ismertük már egymást.

A Garay utcában gyűltünk össze mindjárt másnap délután, ahol az akkortájt alakult Magyar Zsidó Kulturális Egyesület bejelentett székhelye volt. Izgalmas, vibráló hangulat, a terem tele optimista és tetterre kész emberrel. Te voltál az ész, a szív, a motor. És elindult a véget nem érő közös gondolkodás: Kinek is csináljunk iskolát? Mi a legfontosabb? Hogyan kell nekiállni a rendszerváltás új lehetőségeit felhasználva egy új intézmény megszervezésének? Hogyan is lesz – alapítók, alapítvány, kuratórium? Mi legyen az iskola jogi státusza? Mi lesz a tartalom? Milyen szervezeti felépítés lesz eredményesen működőképes? Hogyan biztosítsuk a demokratikus jogokat a csatlakozó kollégáknak, a szülőknek? És egyáltalán hol és hogyan lehet épületet, helyet találni? Miből lehet majd fenntartani? Rengeteg nyitott, akkor még szinte megválaszolhatatlan kérdés, szempont, amelyek számodra inspiráló megoldandó feladatot, kihívást jelentettek.

Emlékszem, a zsidóság egy alapkérdés volt mindannyiunknak. Legtöbben keveset tudtunk saját gyökereinkről, mert a szocializmus évtizedeiben sem az állami iskolarendszerben, sem a legtöbb családban ez nem volt téma. Az a néhány vallásos család megtalálta az Anna Frank Gimnáziumot,

amely a hitközség iskolájaként igen kislétszámmal működött. Te valami egészen mást szeretnél volna. Az Alapító Okirat szövegének kialakítását is hosszú vita előzte meg.

»A magyarországi világi zsidó iskola létrehozása, amely biztosítja a magyar és az európai kultúra, valamint az egyetemes zsidó kultúra értékeinek minél magasabb színvonalú átadását mindazon gyermekek számára, akik - bármely nemzet vagy felekezet tagjaként - óhajtják és vállalják ezen kultúra és tudás megismerését, elsajátítását.«

A Liszt Ferenc tér 10-ben sikerült kibérelni egy lakást, itt kezdődtek az előkészítő megbeszélések. Párnákon ültünk, nem volt még bútor, bár az egyik szobában elkezdtük gyűjteni az új iskolának szánt eszközöket. Sosem felejttem el, amikor Izraelből jött az ORT szervezet képviselője, aki felajánlott 26 használt számítógépet, ha szeptemberben beindul a középiskola is. Ez abban az időben olyan különleges lehetőség volt, hogy gyorsan döntöttél: induljunk el felmenő rendszerben a tervezett mindhárom tagozattal! A zsidó oktatásban gyakori 6+6 iskolaszervezet, tehát az óvoda és az első osztály mellett a hetedik évfolyam előkészületei is elkezdődtek. Ezután már kibővült csapattal folytattuk a felkészülést. Egyik alkalommal - többek közbenjárásával - betoppant Ronald S. Lauder úr Bécsből, éppen lelkesen tervezgettük a leendő iskolát. Ez tetszett neki!

Izgalmas érvelések voltak az Iskola nevééről is. Te szeretnél volna minél nagyobb nyitottságot, befogadó légkört sugározni, mindeközben persze érzelmileg nagyon hangsúlyoztad a zsidóság szerepét. Mennyi dilemmánk volt, milyen sokat vívódtunk Ferge Zsuzsával együtt is arról, hogy szabad-e ilyen iskolát csinálni? Elit iskola a zsidóságnak? És kinek használunk azzal, ha nem csináljuk?

Érzékeny oktatásszociológusként nyitott voltál minden gondolatra, elismert szakemberként pedig könnyen megszerezted az akkori legnevesebb, leghaladóbb gondolkodók kapcsolódását a kezdeményezéshez.

Kezdjük talán Raj Tamás rabbival. Felmérve a leendő tanárok, csapattagok hátterét nagyszerű döntés volt egy előzetes képzés megszervezése 1990. augusztusában. Akkor kezdtem a legendássá vált, mindent tartalmazó kis füzetekben a jegyzetelést, évekig vissza tudtam nyúlni az ott elhangzott hasznos információkhoz. Ott tudtuk meg például, hogyan is szimbolizálja Javne az oktatás újjászületését.

Fontos volt számodra az autonóm szellemi arculat alakítása, igazi diplomáciai fogásokkal is tágitottad azok körét, akiket bevontál a közös gondolkodásba. Meghívtad Schöner Alfréd rabbist, sőt Schweitzer József rabbi is jelen volt a Lendvai utcai épület jelentős eseményein.

100 éves születésnapodra Hozzád írt levelem persze nem kronologikus iskolatörténet, csak szemezgetés azon pillanatokból, amelyeket együtt tölthettünk. Egy ilyen emlék, amikor a tanítás tartalmán kezdtünk dolgozni. Raj Tamáson kívül felsorakozott a tervek kidolgozásához és pedagógusok meghívásához például Havas Péter, Kereszty Zsuzsa, Méhes Vera, Nahalka István, T.Sós Vera, Turán Tamás és Zsolnai József is.

Gyűjtötted a lehetséges tantervi programokat, ugyanakkor nagyszerű volt, hogy kiválasztott tagozatvezetőként érezhettem a bizalmadat, önállóságot adtál a végső beadandó program összeállításában.

Nem mondom, hogy olykor nem voltak éles vitáink egy-egy kérdés kapcsán. Miközben mélyen demokratikus beállítottságod, nyitottságod rengeteg hasznos gondolatot engedett felszínre,

pillanatnyi érzelmeid el tudtak téríteni korábbi megállapodásokról, józan realizmusodtól is. Nem mernék megesküdni rá, de így visszagondolva ez leginkább olyankor fordult elő, amikor egy (csinos) nő kezdett érvelni valamilyen korábbi elhatározás megváltoztatása mellett. Igen, szeretted, ha a csapatban az értelmes, jókedvű és lelkes fiatalok egyúttal nyílt tekintetűek, szépek és csinosak is, főleg, ha nők. Mindenkihez volt egy kedves szavad, kicsit „udvaroltál”, ha tetszik, értékelted a jó megjelenést, igyekeztél jó érzést okozni. Bevallom, vita ide vagy oda, ezt is szerettük Benned.

Miközben Neked mindenre oda kellett figyelned, megszerezni a volt munkásárság épületét a Lendvai utcában, megszerezni a Szépművészeti Múzeum auláját az első évnyitóra, felkérni Konrád Györgyöt a nyitóbeszédre, folyamatos tárgyalásokat folytatni az engedélyek megszerzése érdekében, működtetni az alapítványt, - ahol például Vásárhelyi Edit néni is örömmel vállalt munkát melletted, - egyre nagyobb önállóságot kaptunk a tagozatokat érintő döntésekben.

Ugyanakkor rajta tartottad a kezed, szemed a mindennapok során is a hosszútávú szervezet alakításának mérőföldkövein. A napi élet bonyolítása mellett kerestük a demokratikus fórumokat, formákat. Vezetéssé alakult meg az igazgatótanács, iskolatanács, szülői tanács, hogy az önkormányzatiságnak legyen mindenre és mindenkiere kiterjedő tere. Nem egyszer szembesültünk azzal, hogy ezek működtetése mekkora energia, hogy milyen idő és munkaigényes dolog is a valódi demokrácia! Kezdetben még kevés „középiskolai” tanulónk volt, hiszen az óvoda mellett csak az első és hetedik évfolyamok indultak el, a kialakult légkör azonban alkalmas volt arra, hogy a diákok véleményüket egyenesen a tanároknak mondják el.

Nem győzöm hangsúlyozni, a munkakapcsolatban folyamatosan érezhettem, érezhettük a bizalmat. A meghatározó pedagógiai döntéseket együtt készítettük elő. Elfogadtad az induló elemi tagozat három alappillérét. A speciális pedagógiai extra státuszt, amely indulástól kezdve hivatott volt segíteni a bármilyen nehézséggel küzdő, vagy egyszerűen csak más, többlet odafigyelést igénylő tanulók, olykor a tehetségek fejlesztését, integrálását; Korábbi írásaidban már megjelent az esélyegyenlőségről vallott felfogásod, és úgy vélted, ez is segítheti a megvalósítást az iskolán belül.

Fontos pillér volt az osztályzás nélküli szöveges értékelés, valamint a gyerekek aktivitására és együttműködésére épülő projektrendszer. Biztosan büszke lennél arra, hogy ezek az induláskori döntések ma is fontos részei a Lauder Iskola pedagógiai programjának.

Igyekeztél forrást teremteni a tanulók számára akkor még ingyenes iskola működéséhez. Az persze izgalmas volt, amikor 3 extra napig még bent kellett tartani minden pénzt a számlán, hogy a kamatokkal együtt sikerüljön kifizetni a béreket. Egyre jobban láttad, hogy a szabad iskolaválasztás megteremtésének milyen lehetőségei és akadályai vannak. Egyre több energiát fektettél abba, hogy a gyakorlatban tapasztaltakkal hogyan tudnád más iskolák indulását segíteni. Ennek a folyamatnak lett szerves folytatása az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének megalakulása. Közéleti tapasztalatod, elszántságod, fáradhatatlan szervezőmunkád vitt előre. Örömmel voltunk melletted ebben a folyamatban is, jó érzés volt, hogy ránk is támaszkodtál.

Biztosan büszke lennél a mai iskolára is, amelyik alapfilozófiában, szemléletében folytatja azt, amit elindítottál. Szociális érzékenységed azt szerette volna, hogy az iskola mindenki számára legyen elérhető. Egykor szülői hozzájárulás nélkül indultunk. Mindez persze csak egy évig sikerült, hamar elfogytak az induláskor pályázaton nyert összegek, és a folytonosság felelőssége rákényszerített a források biztosítására. De hiszem, hogy arra is büszke lennél, hogy egyre kidolgozottabb ösztöndíjrendszerrel olyan családok gyerekei is bejuthatnak, akik számára

egyébként elérhetetlen lenne a felkúszott hozzájárulás megfizetése. Büszke lennél az új innovatív programokra is. Büszke lennél az akkor idejő diákokra, akik nagyszerűen helytállnak a világ számos pontján. És mi sem mutatná maradandó alkotásodat jobban, mint hogy a volt tanítványok visszahozzák gyerekeiket, hogy számukra is jusson abból a sok jóból, ami nekik, a szülőknek jutott.

Talán annak is örülnél, hogy a mai zsidó szervezetek fiatal vezetői között bőséggel találkozunk volt lauderessékkal. Én meg arra lehetek büszke, hogy partner lehettem a küldetés megvalósításában, hogy közel negyed évszázadon keresztül -sokkal együtt-folytathattam, irányíthattam a célok megvalósítását.

Arcképed, huncut mosolyod mai napig követi a hétköznapiakat a könyvtár melletti falról.

A Lauder Iskolában a diákok évente pályázhatnak számos részterületen kimagasló teljesítmény elismerésére (TER), amely további utakat nyit meg, és az átadásban egy volt diáké a főszerep. No ezen díjak csúcán szerepel a Várhegyi György Díj, amely az általánosan kiemelkedő tanulmányok elismerésére hivatott.

Milyen érdekes, hogy egymástól függetlenül közel egyidőben két szervezet is alapított díjat, amely a Te nevedet viseli. Mind az Alapítványi és Magániskolák Egyesülete, mind a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Téged tartott méltónak az oktatásért kiérdemelhető díj névadójának.

Több lauder pedagógus is átvehette ezt díjat, amely nem csupán a nevedet, de szemléletedet is hivatott megőrizni. Nagy lelkesedéssel, szerénységeddel, humoroddal, jólesően kacintva biztosan erre is annyit mondanál: Ha ez nektek jóóó??!

2022. november

Deák Gábor

És lett egy zsidó iskola a Lendvay utcában!

Várhegyi György emlékére

Talán a mosolyára emlékszem leginkább. Mert megnyugtató. Mert erőt adott. Mert szebbé tette a világot.

„Az embereknek van a legnagyobb jelentősége az életedben, azoknak az embereknek, akiket ismertél.” – Jorge Semprun írta ezt a többször megsemmisített, majd újraírt regényében, a Nagy utazásban.

Várhegyi György, vagy pontosabban Gyuri olyan ember volt, akit jó volt ismerni. Szerette az embereket. Nyugodt, kiegyensúlyozott egyénisége másoknak is erőt adott.

Alig 10 éve ismertem meg a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben (MAZSIKE). Eljött közénk, hogy segítsen. Amikor bemutatkozott, és a munkájáról kérdeztem, csak annyit mondott: Tanár vagyok. Később kiderült, milyen sokat tud iskoláról, pedagógiáról, gyerekekről.

Amikor megalakult a MAZSIKE Iskolabizottsága, amelyben hárman voltunk – Ő, Raj Tamás és jómagam – még nem is sejtettük, amit ma már tudunk: nélküle nem lett volna, nem születhetett volna meg a Zsidó Közösségi Iskola. Hiszen hármunk közül ő volt az egyetlen, aki már „csinált” iskolát, és aki minden tapasztalatát, kapcsolatát az ügy érdekében

mozgósította. A MAZSIKE akkori vezetői először csak zsidó óvodát és elemi iskolát terveztek, úgyhogy Gyurinak is köszönhető, hogy ma Magyarország legnagyobb 12 évfolyamos zsidó óvodája és iskolája épült fel.

Örökké fiatal maradt, kortalanul járt közöttünk, s csak most döbrentünk rá: 76 éves volt.

Életének utolsó tíz éve elválaszthatatlan egyesületünktől, és büszkék vagyunk rá, hogy vele lehettünk.

24 éve írtam le ezeket a sorokat, de ma sem tudnék őszintébbet, igazabbat írni róla. Most, születésének 100. évfordulójára készülve, újabb fontos részletek jutnak eszembe. Például az, hogy azóta a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület díjat alapított emlékére, amelyet a magyar zsidó oktatásért kaphatnak meg az arra érdemes pedagógusok.

Az Iskolabizottság konkrét feladatokat is vállalt. Például a leendő zsidó iskola első épületét is mi kezdtük el keresni. Találtunk is egyet, az akkori szovjet nagykövetség éppen üresen álló iskolaépületét. Többször találkoztunk a magyarul is jól beszélő követségi kultúrattal, de az ígéretek ellenére a dolog mégsem sikerült. Végül felkerestük azt az állami intézményt, amely ingatlanok kiutalásával foglalkozott. Ekkor merült fel egy Lendvay utcai épület, amelyet csak kívülről nézhettünk meg. Ígéretet kaptunk ennek átadására. Ebben az időben pont az épület közelében dolgoztam. Egyik délután nagyon sok teherautó jelent meg, odamentem megnézni. Láttam, hogy a nekünk ítélt épületből fegyvereket hoznak ki. Kiderült, hogy a későbbi Lauder Iskola első épülete a munkásőrség egyik fegyverraktára volt. Amikor néhány nap múlva Gyurival átvettük az épületet, még láthattuk az otthagyt, fegyvertárolásra alkalmas berendezéseket.

Az azév őszen megnyílt iskola vezetését Várhegyi Gyuri vállalta. Nagyon nagy előnyt jelentett, hogy a frissen létrehozott iskolát egy olyan ember irányíthatta, aki évtizedes pedagógusi tapasztalattal a háta mögött, egy liberális szellemiségű, zsidó oktatási intézmény vízióját oszthatta meg az alapító csapattal.

Ez egy teljesen új feladat volt mindannyiunk életében. Sokat beszélgettünk, és sokat vitakoztunk, de Gyuri szelídsége, nyugalma sok konfliktust simított el akkoriban. Mert persze, hogy voltak konfliktusok, de mindannyian a létező legjobb iskolát szerettük volna létrehozni.

Ma a Lauder 900 gyerekek Közép-Európa legnagyobb zsidó iskolájává fejlődött. Van zeneiskolánk több zenekarral és kórusokkal, tehetségházunk, színházunk, számtalan projektünk. A bővülő, szépülő, egyre nagyobb épületben van egy hatalmas, 600 nm-es tornatermünk, gyönyörű udvarunk, különleges óvodaépületünk. Ezek láttán Gyuri vajon elégedett lenne? Mit szólna ahhoz, hogy minden évfolyamban túljelentkezés van? Hogy örülne, abban biztos vagyok, meg abban is, hogy számos apró észrevétele lenne. Gyurit ugyanis egész életében a javító szándék vezette.

Fényképe ma is ott van az iskola falán, ő a Lauder történelmének alapvetően fontos, elfelejthetetlen része. E történelemkönyv első fejezetének nyitó oldala.

2022. december

Gyuriról, szubjektíven

Életének egy rövid szakaszát, 12 évet töltöttünk együtt. Amit megértettem komplex és nyitott lényéből, megpróbálom röviden felvázolni.

Kis történeti áttekintés

Gyuri négy - vagy inkább öt - különböző világban élt, bár csakis itt, Magyarországon. Ezek a világok, helyzetek oly mértékben különböznek egymástól, hogy a hozzájuk való alkalmazkodás kivételes adottságot, nagy lelkierőt igényel.

Milyen lehetett Gyuri élete a világháború előtt? Változatos, gondtalan, vidám, egy harmonikus családban. Bár érzékelhetők a zsidógyűlölet jelei, egy kis közösségben, néhány társával, és az uszodában a többi gyerekkel igazán jól érezhette magát.

Mindez gyökeresen megváltozott a háborús körülmények hatására. Családot eltartani, minden munkalehetőségből kirekesztve. Cukorkát árulni a falvakban, családfenntartóként húszévesen.

Majd a munkaszolgálat nehézségei. Nehézség? Gyenge szó ez erre. Betegség, szökések, védvonal-ásás, bombák feltöltése repülőgépekre... És ő mindig jó kedéllyel, küzdve élte meg ezeket a hullámvölgyeket.

Szó szerint „felszabadító” csoda lehetett számára, és még sokaknak, a háború utáni lét. Megmaradni úgy, hogy a szülők és a rokonok nagy része elpusztult a holokausztban. Az ő kifejezése volt erre az elpusztulás. A „halál”-t vagy „gyilkolás”-t sosem mondta ki.

S az életben maradás különleges élményére is küzdelemmel válaszolt. Újjászületni, építeni. Nem csak önmagát, a körülötte élőket, a teljes társadalmat megjobbítani. Kivételezettnek érezhette magát, s úgy gondolhatta, tartozik ezért. Hitte, hogy lehetséges egy új világot megteremteni. A kommunista, vagy helyesebben a szociáldemokrata eszmékhez, gondolatokhoz már a háború előtt csatlakozott.

A történelem másképp alakult. A hitek nem váltak valóra. A Rajk-per sokakat megrendített, kételkedni kezdtek a párt elkötelezett hívei is. És jött '56, ami végképp kiábrándította Gyurit. Megint egy új világ következett. Zavartan és szomorúan rótta az utcákat, s nem lépett vissza a pártba.

Külvárosi iskolában tanítva küzdött tovább, ott is újjítani próbált.

Visszasüllyedtünk a szürke, majdnem, hogy egyenruhás világba '56 után. De Gyuri tanulni és kutatni kezdett. Megint kereste a változtatás módját. Megismerni a valóságot, megpiszkálni, elénk tárni a kiindulópontokat. Sziszifuszi munka volt ez. A rendszerváltásig.

1989-ben pedig eljött ismét az új, gyökeresen más világ.

Minden forrongott körülöttünk. Úgy éreztük, itt az idő. Alkotni kell, valami újat, gyökeresen különbözőt az eddigi szürkéségtől. Érzékenyebbek voltunk mindannyian a problémákra, a fölfedezettlen valóságokra, jobban, mint valaha. Új politikai, kulturális és szociális jellegű csoportok keletkeztek. Ezek képezték a rendszerváltás voltaképpeni erejét és magját, segítették elő szorgos,

aprólékos munkával aláásva a szoros hierarchián alapuló, diktatórikus államberendezés meggyöngítését.

Az egyik ilyen új, alulról szerveződő csoportosulás a zsidó identitás újra fölfedezése révén alakult ki. 1988-ban jött létre a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület. Olyan emberek ismerkedtek itt meg egymással, akik új tartalommal szeretnék volna megtölteni az ideológiai vákuumot, amelyet a rendszer negyven év alatt szorgos következetességgel kialakított. Akik úgy érezték, érdemes vállalni zsidóságot. Itt vetődött fel és érlelődött meg a gondolat, hogy létre kellene hozni egy olyan iskolát, amely tovább örökíti a zsidóság értékes szellemi örökségét.

Ennek a gondolatnak volt Gyuri a fő felvetője és támogatója. Éppúgy szerette volna a zsidó szellemiséget tovább éltetni, mint valami sokkal színvonalasabb oktatást létrehozni az addiginál. Sikert is egy olyan csapatot összeverbuválni, amely a szabadabb, rugalmasabb, modernebb oktatás híve volt. Sikert megalakítani a Lauder iskolát.

A folyamat nem volt egyszerű. Napjaink tárgyalással, vitatkozással, szervezéssel, tervek szövögetésével teltek. Előbb az Oktatókutató Intézetben, ahol mindketten dolgoztunk, majd egy-egy összejövetelen a MAZSIKE helyiségében, a Garay utcában. A hatodik kerületi önkormányzat hamarosan a rendelkezésünkre bocsátott egy lakást a Liszt Ferenc téren.

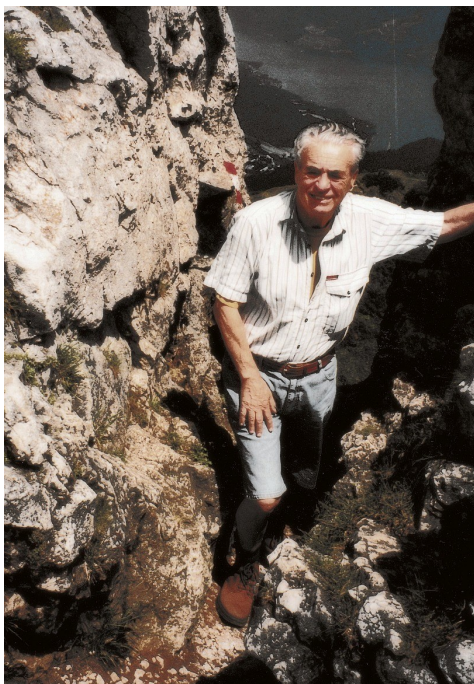
Munkacsoportok alakultak. Neves szakembereket és lelkes, önként csatlakozó pedagógusokat, tanárokat kértünk fel az iskola filozófiájának és pedagógiájának, az egyes, újszerűen elgondolt tantárgycsoportok tartalmának kidolgozására. Elkészítettünk egy tanterv-tervezetet, amelyet az akkori Művelődési és Oktatási Minisztérium el is fogadott, s adott egy kis pénzt is támogatásként. Alapító oklevelet írt alá néhány ember. Így létrejött a „Világi Zsidó Iskola Alapítvány”, s az alapítványt működtető kuratórium is megalakult.

Az iskola filozófiájában kiemelt szerepet kaptak a humanista demokratikus értékek, a gyermekek személyiségén alapuló differenciált oktatás, mindez a zsidó ünnepek és hagyományok keretébe ágyazva. Az iskolában nem a regulázás a fontos, a gyerekek lehetőséget kapnak az egyéni fejlődésre, s a szülők is elmondhatják a véleményüket.

Gyuri mindvégig vezényelte az iskolaalapítást, a kuratórium tagjaként és egy ideig az iskola igazgatójaként.

S miután lemondott, továbbra is az új típusú iskolákat támogatta, az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének létrehozójaként, haláláig.

S most egy kis személyes mozaik

I.

A rendszerváltás előtt együtt voltunk Izraelben. Gyuri, a szociológus lelkével, már ott gyűjtötte a benyomásait a zsidó identitás sokféleségéről. Kérdezett, kutatott. Változatos, sokszor egymástól gyökeresen különböző válaszokat kapott. Ki eltemette volna múlt szenvedéseit, ki sosem felejtve haragudott a világra.

Néhány hónappal a halála után egyik barátunk fölhívott Haifáról. Nem tudott még Gyuri haláláról. Csak néhány szóban mondtam el, mi történt, de az ő hangja, az érdeklődése föltépte a sebeimet egyetlen pillanat alatt. A közvetlensége furcsa módon Gyurit idézte meg nekem, mintha nem is én ülnék itt a telefon mellett, s még ő beszélgetne a távoli baráttal... ő gesztikulál, integet a kezével. Mindig így beszélt a telefonban. Úgy bólogatott, mosolygott ösztönösen, mintha látnák... És ezzel egyidőben magam előtt láttam Haifa dombjait, modern épületeit és lepusztult arab negyedét, sőt, a közeli Cvat patinás, gyönyörű kis zsinagógáit, girbegurba utcáskáit a Galileai hegyekben.

II.

A temetőben jártam.

Érthetetlen, de igaz, hogy azon a helyen, Gyuri földi maradványaiból, vagyis az anyagból még most is sugárzott a lelke... ez lenne a föltámadás? Anyagi eredetű minden? Ezért nem szabad zsidó temetési szokások szerint a halottat elégetni, mert csak a csontjaiból éledhet újjá?

III.

Tulajdonságai, amelyek életének minden mozzanatát jellemezték:

Gyuri nyitott és szabad lelkű ember volt.

Ha behunyom a szemem, ma is látom a tekintetét, amelyet talán a kíváncsiság jellemzett a legjobban. Gyors reagálás, azonnali válaszok. Mindig éber odafigyelés a környezetére. Minden ember tisztelete és megbecsülése. Nyíltság, céltudatosság, páratlan munkabírási, alaposság, erős problémalátás és a megoldást kereső permanens vágy. Az ellenvélemények meghallgatása, mérlegelése, figyelembe vétele a döntéseknél.

Sosem ítélte el, aki másképp gondolkodott, mint ő. Úgy vélte, ettől szép és színes a világ.

IV.

Közös munkák.

Szintén a rendszerváltás előtt néhány szociológiai megfigyelést együtt végeztünk.

Budapesthez közeli településeken (Gyál, Pécel) megfigyeltük az igazgatóválasztás folyamatát, interjúztunk igazgatókkal, tanárokkal.

Részt vettünk egy fegyelmi eljárás minden mozzanatában, jegyzeteltünk, interjúztunk.

Végigjártam a kérdéses lakótelep utcáit, gyerekekkel, szülőkkel beszélgettem.

Egy hétre Nagykőrösre költöztünk, megfigyeltük az ottani iskola működésének minden mozzanatát, órákon hospitáltunk, csak írtunk és jegyzeteltünk és fotóztunk.

Nagyszerű volt vele dolgozni. A lelkesedése, mindenre kiterjedő figyelme lenyűgözött.

V.

Dánia.

Együtt voltunk Dániában, egy igazi szabad iskolában. Itt is gyűjtöttünk tapasztalatokat. Gyökeresen különbözött az ottani oktatás a hazaitól. Ott boldogok voltak a gyerekek, minden figyelmet az alkotásra fordítottak a tanárok. A tantermek berendezése és minden foglalkozás ezt a célt szolgálta. Minden gyerek megtalálhatta a képességeinek, személyiségének megfelelő tevékenységet.

VI.

Honnan tudom, hogy boldog volt gyerekkorában?

Mesélt róla. Az uszodáról, a kis zsidó gyerekcsapatról. Édesanyjáról, aki nem zárkózott be ortodox módon. Sok rokonuk volt, szerte az országban és a határokon túl is. Az unokatestvéreket időről időre vendégül látták, nagy élet volt náluk. Édesanyja pedig világi módon uszodába és kirándulni járt.

VII.

Csak dolgozott és dolgozott, bármilyenek voltak a körülmények. Mindig haladt előre. Kétkedett is persze, de hogy mindig újat és jobbat kell létrehozni, s amit lehet, meg is kell valósítani, élete végéig vallotta.

2022. november

6.

Várhegyi György műveinek bibliográfiája

1. Várhegyi György: Ifjúságunk szocialista neveléséről. Társadalmi szemle, 9. évf. 1954. 6. sz. 61-84 old.
2. Várhegyi György: Vizsgálat a gyermek társas-közösségi életének alakulásáról. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó, 1963. 281-344 old.
3. Várhegyi György: A „külvárosi” gyermekek spontán csoportosulásai. Pedagógiai szemle, 14. évf. 1964. 4. sz. 365-384 old.
4. Várhegyi György, Rattner Éva: Általános iskola - Budapest XIII. Mautner Sándor utca 59-61. Köznevelés 20. évf. 1964. 17. sz. 615-620 old.
5. Várhegyi György: Egy iskolai osztály társas-közösségi életének vizsgálata. Budapesti nevelő, 1965. 1. sz. 19-45 old.
6. Gazsó Ferenc, Sántha Pál, Várhegyi György: A pályaválasztás és az iskola: a fővárosi tanulók pályairányulása. Budapest Főváros Oktatási Tanácsa, Táncsics Kiadó. 1967.
7. Várhegyi György: Pályák vonzásában. Pályaválasztás és társadalmi rétegződés. Valóság, 12. évf. 1968. 6. sz. 25-35 old.
8. Pataki Ferenc, Várhegyi György: Pályák vonzásában II. Pályaválasztás és társadalmi rétegződés. Valóság, 12. évf. 1968. 7. sz. 26-36 old.
9. Gazsó Ferenc, Pataki Ferenc, Sántha Pál, Várhegyi György: Pályák vonzásában. Ifjúságszociológia 2. Szász János (szerk.) Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest. 1970. 143 old.
10. Várhegyi György: A tanulóifjúság társas kapcsolatainak elemzése. Iskolavezetés 1. Kiss Gyula (szerk.), 150-161 old., Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest. 1970.
11. Gazsó Ferenc, Pataki Ferenc, Várhegyi György: Diákéletmód Budapesten. Gondolat Kiadó. 1971. 303 old.
12. Ferge Zsuzsa, Gazsó Ferenc, Háber Judit, Tánczos Gábor, Várhegyi György: A pedagógusok helyzete és munkája. MTA Szociológiai Kutató Intézet – Fővárosi Pedagógiai Intézet. 1972.
13. Várhegyi György: Mennyit és mit dolgoznak a pedagógusok? Valóság 16. évf. 1972. 12. szám 73-84 old.
14. Hanák Katalin, Várhegyi György: Gyermekek az állam gondozásában. Fővárosi Pedagógiai Intézet. 1974. 228 old.
15. Várhegyi György: A gyermekek személyiségét veszélyeztető környezet. Szociológia : az MTA Szociológiai Bizottságának folyóirata, 1976. 1.sz. 58-79 old.
16. Iskolai osztályok szociálpszichológiai elemzése. Mérei Ferenc, Várhegyi György (szerk.) Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1976. 197 old., 14 táblázat.

- 17.** Várhegyi György *et al.*: Mélyvízbe dobták őket? Volt állami gondozottak beszámolóí a nevelőotthonból való kikerülés utáni életükről. Az állami gondozott fiatalok társadalmi beilleszkedése és helytállása az életben. Magyar Pedagógiai Társaság. 1978.
- 18.** Tánczos Gábor, Várhegyi György: Fiatal fővárosi tanítók. Pedagógiai szemle, 1979. (29. évf.) 6. sz. 493-506 old.
- 19.** Várhegyi György: A munkások politikai nézeteiről. Híradás egy angyalföldi kórházból. 1979, [Kézirat](#), 20 old.
- 20.** Várhegyi György: Oktatási, fejlesztési stratégiák és az általános iskola. In: Társadalom, oktatáspolitikai, általános iskola. Várhegyi György (szerk). Műhelytanulmányok I. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1983. 7-59 old.
- 21.** Társadalom, oktatáspolitikai, általános iskola. Várhegyi György (szerk). Műhelytanulmányok I. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1983. 226 old.
- 22.** Várhegyi György: Az iskolanagyságról. In: Társadalom, oktatáspolitikai, általános iskola. Várhegyi György (szerk). Oktatókutató Intézet, Budapest. 1983. 7-59 old.
- 23.** Lukács Péter, Várhegyi György: Válság vagy megújulás? Valóság, 27. évf. 1984. 1. sz. 44-54 old.
- 24.** A pedagógusok munkaügyi helyzete az általános iskolában. Várhegyi György (szerk.). Oktatókutató Intézet, Budapest. 1984.
- 25.** Hiány és feszültség az általános iskolában. Várhegyi György (szerk.). Műhelytanulmányok III. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1985. 164 old.
- 26.** Várhegyi György: A túlméretezett és túlszűfolt iskolák. In: Hiány és feszültség az általános iskolában. Várhegyi György (szerk.). Műhelytanulmányok III. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1985. 8-59 old.
- 27.** Művelődési egyenlőtlenség. Várhegyi György (szerk.) Oktatókutató Intézet, Budapest. 1986.
- 28.** Wielemans, Willy *et al.*: Elméletek. Várhegyi György (szerk.). Oktatókutató Intézet, Budapest. 1986.
- 29.** Kutatási célok és módszerek. Csongor Anna, Várhegyi György (szerk.): Oktatókutató Intézet, Budapest. 1986.
- 30.** Várhegyi György: Túlméretezett iskolák. Valóság, 1986. (29. évf.) 6. sz. 64-73 old.
- 31.** Várhegyi György: A napközis probléma. Válogatás a szociálpolitikai műhelyben készült tanulmányokból. Szociálpolitikai értesítő [összeáll. Gábor László és Gáti Tibor] 7-39 old. MTA Szociológiai Kutató Intézet. 1987.
- 32.** Várhegyi György: A Zsolnai-féle nyelvi kísérlet társadalmi hatása. Köznevelés, 1987. (43. évf.)
- 33.** Várhegyi György: A nyelvi kísérlet hatása. Csongor Anna (szerk.) A mellékletben Csongor Anna, Bálint Mária tanulmánya. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1987. 235 old.
- 34.** Lukács Péter, Várhegyi György: Szociálpolitika az iskolában: a napközi esete. Társadalomkutatás. Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának folyóirata, 1988. 6. köt., 4 sz. 39-49 old.

35. Csak reformot ne... Szakértők az iskola megújításáról. Lukács Péter, Várhegyi György (szerk.): (Társadalom és oktatás). Edukáció Kiadó, Budapest. 1989. 289 old.
36. Várhegyi György: A túlméretezett és túlszűfolt iskolák. *In:* Boldog gyermekkor? Szemelvények a gyermekvédelem területéről. Tankönyvkiadó. 1989. 7-44 old.
37. Várhegyi György: A felelősség körül. Szombat 1. évf. 1989. nov., 19-20 old.
38. Várhegyi György: A magyar zsidóság a Holocaust után. Szombat 1. évf. 1989. nov., 29-30 old.
39. Várhegyi György: A Zsidó Községi Iskola. *In:* Alternatív iskolák, alternatív pedagógiák Magyarországon. Az 1990 márciusában Budapesten megtartott tudományos konferencia anyaga. Lukács Péter (szerk.) Kutatás közben. Társadalom és oktatás. Educatio Kiadó. 1991. 58-60 old.
40. Várhegyi György: Fegyelmi problémák az általános iskolában. *In:* Tessék megnevelni! Várhegyi György (szerk.) Közoktatási Kutatások, Akadémiai Kiadó. 1992. 45-87 old.
41. Várhegyi György: Az iskolai fegyelmi szabályozás, mint kutatási probléma. *In:* Tessék megnevelni! Várhegyi György (szerk.) Közoktatási Kutatások, Akadémiai Kiadó. 1992. 9-18 old.
42. Várhegyi György: A magániskoláztatás újjászületése Magyarországon. *In:* A nonprofit szektor Magyarországon. Tanulmányok. Nonprofit kutatások 3. Kuti Éva (szerk.) Nonprofit Kutatócsoport, 1992. 81-103 old.
43. Alapítványi és magániskolák. Tudományos tanácskozás, 1992. január 28-29. Várhegyi György (szerk.) Kutatás közben 177. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1992. 61 old.
44. Várhegyi György: A magániskolák a magyar közoktatás rendszerében. *In:* Alapítványi és magániskolák. Várhegyi György (szerk.) Kutatás közben 177. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1992.. 23-28 old.
45. Várhegyi György: Magániskolák. Educatio 1. évf. 1992. 2. sz. 228-239 old.
46. Várhegyi György: Civil szféra és képviselete az oktatásban. Az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének létrejötte. *In:* Önarcképek civil szervezetekről: Közoktatás. Művelődési és Közoktatási Minisztérium. 1993. 89-104 old.
47. Várhegyi György (Riporter: Győri Anna): A magánoktatási intézmények is közoktatási feladatokat látnak el, ha nem hagyják magukra őket. Új pedagógiai szemle (a Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Közoktatási Intézet folyóirata). 44. évf. 1994. 11. sz. 102-110 old.
48. Várhegyi György: Egy sajátos identitású iskola születése. A zsidó iskolaügy története Magyarországon. Tudományos konferencia Budapesten, 1994. 107-113 old.
49. Várhegyi György: Független iskolák Magyarországon: remények és valóság. Alapítványi és Magániskolák Egyesülete. 1996. 111 oldal.
50. Várhegyi György, Egy sajátos identitású iskola születése. *In:* A zsidó iskolaügy története Magyarországon, Tudományos konferencia Budapesten. Neveléstörténeti füzetek 14. 1996. 108-113 old.
51. Várhegyi György: Alapítványi és magániskolák a törvénymódosítások után. Új pedagógiai szemle, 47. évf. 1997. 2. sz. 72-79 old.